Hr Advokatfiskalen C. E. Ljungberg,
vördsammast
från förf.

DET HÖGSVENSKA UTTALET

OCH

SPRÅKMÄNNEN

I.

ANMÄRKNINGAR INGIFNA TILL KONUNGEN

AF

EN LEKMAN. (Noreen, O.)

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1909

DET HÖGSVENSKA UTTALET

OCH

SPRÅKMÄNNEN

I.

ANMÄRKNINGAR INGIFNA TILL KONUNGEN

AF

EN LEKMAN.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1909

Till läsaren.

Denna skrift är dels föranledd af den till konungen den 29 maj 1908 ingifna, af 42000 personer underskrifna ansökan om förnyad granskning af det stafsätt, som genom k. cirkuläret den 7 april 1906 blifvit infördt i skolorna, dels af det af 36 personer undertecknade »uttalande af språkmän», som med anledning däraf kort därpå framlades för allmänheten.

I detta uttalande sägs bland annat, att det k. cirkuläret *aflyst* *vissa ljudstridiga* beteckningssätt, att petitionens affattande visat brist på grundligare *insikter i språkförhållandena*, och att frågan blifvit så grundligt debatterad och utredd genom *sakkunnige*, att de som *studerat den* funnit reformen nödvändig. Därför uppmanades alla och enhvar att samvetsgrannt och fördomsfritt pröfva de *sakskäl*, som anförts mot skriftens utveckling i *ljudenlig riktning*, hvarjemte antydes, att de som deltagit i petitionen ledas af en blind fanatism.

Sedan petitionen af k. m:t nyligen blifvit underställd Svenska Akademiens utlåtande har förf., som äfven undertecknat densamma, ansett sig böra följa de *36* språkmännens uppmaning och öfverlemnar härmed åt den tänkande och sakkunniga allmänheten att afgöra, på hvilken sida de af språkmännen åberopade sakskälen må befinna sig.

Som de i uppsatsen begagnade *fonetiska* bokstafstecknen finnas närmare angifna i de båda vidfogade *bilagorna* 1 och 2, torde läsaren först böra taga dessa i betraktande. Förf. hoppas i den närmaste framtiden kunna till de intresserades tjenst lemna en fullständig *beskrifning* af de högsvenska språkljuden jemte en kortfattad *ljudlära* för deras användning i språkets vårdade uttal.

Follökna den 21 maj 1909.

Författaren.

FONETISKA ANMÄRKNINGAR

OM

BETECKNINGARNA -F, -FV-, HV- OCH -DT
I SVENSKA SKRIFTSPRÅKET

AF

O. NORÉN
F. D. REDAKTÖR, GODSEGARE

HIST VED ÖSTERSALTETS VOVE — — —
DET KLINGER SKJÖNT, DET GAMLE SPROG.
(Chr. Richardt. Sang til Svenskerne).

Fonetiska anmärkningar

om

beteckningarna -f, -fv-, hv- och -dt i svenskan.

1. Den språkvetenskapliga utredningen.

Under de många och långvariga meningsskiftena om de gamla svenska stafsätten med *-f* och *-fv-* för ett »*v-ljud*» samt *-dt* för ett *t*-ljud har alltid från den sida, där man yrkat på en ljudenlig stafning af skriftspråket, med stor bestämdhet framhållits, att i -f och -fv- höres samma »vanliga» v-ljud, som i de ord, där man endast skrifver v (vanlig, motiv), och att för -dt ej finnes annan fonetisk grund, än i de ord där t-ljudet återgifves med endast -t eller -tt.

Då nästan alla språkmän som yttrat sig i ämnet enhälligt biträdt samma åsikt, har den i det närmaste gällt såsom en axiomatisk sanning, som ej kunde betviflas. Då man tillika ansåg nödvändigt, att hvarje språkljud bör hafva sitt eget tecken, och att hvarje bokstafstecken bör beteckna ett och samma ljud, ansågs det vara oriktigt och oförnuftigt, att det enda vanliga v-ljudet i vissa fall skrefs med -f, -fv- och hv-, och alldeles orimligt att t-ljudet i vissa fall skrefs med -dt.

Dessa åsikter hafva på senare tider utförligt motiverats af flera språkmän, af hvilka i främsta rummet torde böra nämnas de ortografiske författarne A. Hazelius, Fr. Läffler, J. A. Lundell, A. Noreen samt den välkända författarefirman I. A. Lyttkens—F. A. Wulff. Särskildt har prof. Lundell i sina många arbeten under åren 1886—1905 utförligt afhandlat ifrågavarande språkljud och beteckningar, hvarvid han alltid skarpt betonat den nämnda åsikten.

Under den ihärdiga agitation, som samtidigt bedrifvits i syfte att förändra de öfliga beteckningarna med -f, -fv- och hv- för ett v-ljud till endast -v- och med -dt till -t eller -tt, har prof. Lundell kraftigt understödt detta sträfvande med den auktoritet han besitter såsom fonetiker och kännare äfven af svenskt uttal i alla dess former.

Då sträfvandena för skriftspråkets förändring i dessa delar fingo ny och starkare fart genom den af prof. Lundell jemte rektorn Eugène Schwartz och folkskolläraren Fridtjuv Berg den 8 oktober 1904 till de svenska läraresällskapen inlemnade skrifvelse, hvari de föreslogo praktiska åtgärder för reformens genomförande, uttalades däri, att för dennas genomdrifvande fordras, »att den i teoretiskt afseende skall *vara så genomdebatterad och klar*, att *intet som helst tvifvel kan råda* om reformens lämplighet i och för sig». Därefter yttrar författaren:

»Frågorna om dt-t och f-fv för v-ljud äro *teoretiskt fullkomligt klara*. Det nuvarande skrifsättet *hvilar icke på gammal häfd*. Dessa båda punkter ha ingått i alla reformprogram under de sista tjugu åren, och man torde *därför* kunna enas om dem. Afskaffandet af -dt för t-ljud, -f och -fv för v-ljud skulle för undervisningen innebära *en betydande vinst*».

Prof. Lundell framlade 1905 under rubriken »*Rättstavning igen* av J. A. Lundell» en utförligare motivering för den agitation, han sökte åstadkomma bland landets skolmän till de här ofvan omförmälda stafändringarnas genomförande. Då de åsikter, som här framföras, sedermera åberopats i de till Kongl. Maj:t af särskilde sakkunnige afgifna yttranden om den sålunda väckta reformfrågan samt äfven, beträffande förslaget att utbyta -f, -fv- mot v, åberopats i ett yttrande, af professorerna E. Tegnér och K. F. Söderwall afgifvet till Svenska Akademien den 21 mars 1906, torde de anförda skälen något närmare böra refereras, då de utan tvifvel varit bestämmande för Kongl. Maj:ts beslut i saken.

*

Hr Lundell förmäler, att skrifningen med -dt först mot slutet af Medeltiden börjat visa sig, men ingalunda regelbundet. Sedan blir -dt vanligt, ehuru former med -dt och -t, -tt finnas om hvarandra, äfven i 1526 års Nya Testamente, ja t. o. m. i 1734 års lag, där man finner t. ex. »är talat och swaradt». Härvid underlåter hr L. att meddela, att -dt under hela Nyare tiden regelbundet skrifves i ord där d tillhör ordstammen. Oregelbundenhet förekommer visserligen i supinformer af korta enstafviga ord, såsom i *lärdt*, *sedt*, *fådt* och dylika, där man på grund af bristande stadga i beteckningen af kort vokal- och långt (tryckstarkt) konsonant-ljud tillgripit -dt, där förr brukat skrifvas enkelt -t. Den osäkerhet, som hela tiden märkes i beteckningen af -t och -dt i 1:a konjugationens supin- och participformer t. ex. i *älskat*, *älskadt*, är obestridlig men torde sammanhänga med de accent-förändringar, hvilka i dessa former samtidigt inträdt och här nedan omförmälas. Det var dessa ojemnheter i supinets och participets neutralform, som blefvo afhulpna genom reglerna i Leopolds afhandling om stafsättet år 1801 och sedan ej förekommit i vårdad skrift.

Ehuru hr Lundell känner och omtalar, att redan 1600-talets grammatici, såsom Aurivillius och Tiällman och under 1700-talet jämväl den noggranne ortografen Sahlstedt, tillämpat den nu iakttagna skilnaden mellan sup. och part. pass. neutrum, har han likväl i sakens intresse formulerat det ohållbara påståendet, att »det nuvarande bruket *således* ej är mera än hundra år gammalt», hvilket tydligen hvilar på ordet »således» såsom en skenbar och lätt förbisedd omständighet i det verkliga förhållandet. Med nyss anmärkta undantag i ett par mindre afsevärda detaljer är det ett obestridligt sakförhållande, att svenska skriftspråket i omkring 400 år haft den regeln, att supinum och part. pass. neutr. skola, där ordens stamform det medgifva, åtskiljas i beteckningen så, att det förra skrifves med -t, det senare med -dt, samt att alla stammar som sluta med -d skola i neutralformer och vid afledning (handt-, skridt) skrifvas med -dt.

Hr Lundells slutsats, att frågan om -dt fonetiskt och fysiologiskt är ganska enkel, då -dt alltid assimileras till -t eller -tt, behöfver intet bevis, när det är fråga om språkljudet allena. Men saken ställer sig något annorlunda, när tonvikten (tryckaccenten) och den med denna vanligen förbundna tonhöjden (toniska accenten) komma i betraktande. Hr L. nämner visserligen, att det beror på tonvikten och ställningen, om resultatet af d + t blir långt eller kort, d. v. s. efter svensk skrift -tt eller -t. Men medan han fördjupat sig i långa och något kuriösa undersökningar om, hvarför -dt just gifver -t eller -tt och ej -d eller -dd, förbigår han den för denna fråga vida viktigare undersökningen, i hvilka fall af -dt blifver -t eller -tt, fonetiskt taget, eller med andra ord huruvida tonvikten alltid blir densamma i ändelsen af supinum och part. pass. neutr., i -at och i -adt. Äfven detta är en sida af fonetiken, som måste tagas med vid ordnandet af en fonetisk skrift, så länge den regeln gäller, att den olika tryckstyrk'an, såsom i svenskan är förhållandet, betecknas med en eller två konsonanter.

Om hr L. nogare öfvervägt detta, skulle han måhända mindre suveränt förklarat, att »denna skrifning (med -dt) har icke stöd i uttalet, har intet historiskt berättigande, är öfverflödig och missledande — — och till sist: den är stridande mot språkets grammatiska lagar». Ty nätt upp motsatsen är verkliga förhållandet. Hr Lundell slutar sin redogörelse för -dt med ett accentueradt spörsmål: »göres väl oss mera vittne behov?» — och förklarar därpå kategoriskt, att någon skilnad mellan -dt i »huset är måladt» och -t i »man har målat huset» kan så mycket mindre finnas, som det är historiskt samma form. Någon historik öfver denna form har dock hr L. ej aktat nödigt att förevisa; möjligen har den synts öfverflödig.

*

Rörande skrifformerna -f och -fv- för ett »v-ljud» åberopar prof. Lundell vår »bäst vårdade Medeltidslitteratur», lagarne, där formerna *giuer* — *giwer* — *giua*, *staf*, *tolf* möta i stället för de senare förekommande *gifuer* — *gifua* — *giffwa*,

och tror, att -f, -ff inkommit från besläktade former med f (lif, liffde o. d.), samt att formerna *giua* — *staf* böra förklaras sålunda, att uttalet i båda fallen var olika. Äfven om det förra antagandet vore riktigt, skulle det blott ådagalägga, att de gamle skrifvarne efter hand fått öppna ögon för den lättnad, som beredes läsaren genom en samhörig beteckning af böjningsformer tillhörande samma stamord. I så fall äro formerna *lifuer*, *lifua*, *lifuom* bredvid *lif*, *lifs* att fatta såsom en gärd åt skriftens lättare uppfattning och språkformernas organiska sammanhang, som i alla kulturspråk tagit ut sin rätt. Men en annan förklaring ligger i sjelfva verket närmare och är mera antaglig.

Den latinska skriften, som saknar tecken för det bilabiala ϐ-ljudet, infördes hos oss från länder, England och Lågtyskland, där skrifformerna på grund af uttalet voro utbildade till -f i ordslutet och till -u- eller -w- inuti ordet före vokal. Sedan våra ortografer funnit, att detta skrifsätt både på grund af uttalet i svenskan och äfven af andra skäl icke väl lämpade sig för vårt språk, helst som u och v tillika måste användas såsom tecken för vokalen u och för halfvokalen w i ordens början, hafva de rätt snart börjat använda -fu-, -fw- som tecken för det inljudande fricativa (spirantiska) ϐ-ljudet. Man eger ej skäl att antaga, att våra skrifvande ortografer på den tiden utan någon verksam orsak skulle ålagt sig besväret att skrifva -fu- eller -fw- i stället för det enklare -u- eller -w-, därest de ej funnit sig därtill föranledda af språkets kraf på en klar beteckning, som ej kunde af läsaren missuppfattas. De olika varianterna af denna beteckning fu, ffu, fw, ffw kunna möjligen hänföras till skrifvarnas tycke och smak i fråga om det prydliga eller bättre markerade skrifsättet.

Hvad beträffar det sammanbundna -ff i ordslutet: liff, staff, har Urban Hiärne meddelat den förklaringen, att denna typ brukade användas för det slutande »v-ljudet» till åtskilnad från de fristående två ff, som användes för att beteckna det explosiva f-ljudet i sådana ord som *straff*, *roffa*, *offer*, hvilket ju kan vara möjligt; i all synnerhet då prof. Lundells mening, att -f i *lif*, *staf*, *tolf* skulle beteckna ett annat uttal, än

det med -fu- angifna, saknar all grund i språkhistorien och all auktoritet hos den fonologiska vetenskapen, åtminstone nu för tiden. Att tecknet i denna ställning blifvit ett f och icke ett u eller v, beror utan tvifvel på helt andra orsaker än ett olika uttal, som bevisligen icke förefunnits i historiska tider. F såsom tecken för spirantiskt *б* infördes, i stället för dettas äldre typ B, i den yngre runraden, som sammanslagit såväl mutornas som aspiratornas tenues och mediæ under ett och samma tecken: ᚠ, ᚦ, ᚼ — ᛒ, ᛏ, ᚴ.

Skrifningen med -f, -ff, -fu-, -ffu-, -fw- är med få undantag i skriftspråket rådande från och med 1300-talet och hörer till en af våra strängast genomförda ortografiska regler. Härvid torde böra anmärkas, att formerna -fu-, -fw- visserligen icke blifvit upptagna såsom hufvudformer i professor Söderwalls stora verk, »*Ordbok öfver det svenska Medeltidsspråket*», utan i stället den ur de äldre lagarne hemtade, för den senare Medeltiden alldeles främmande formen med -v- (*lova*, *stava*). Denna form är alltså teoretisk och kan visserligen missleda den, som endast håller sig till uppslagsorden; men då den endast undantagsvis förekommer i de noggrant afskrifna excerpterna, kan den ej förvilla den, som vill finna den verkliga beteckningen. Allt sedan denna tid har den tonande fricativan alltid betecknats på samma sätt, under den äldre Vasatiden med -ff, -ffu-, senare med -f, -fu- eller -fw- och slutligen under det sistförflutna århundradet med -f, -fv-.

Då en så gammal, häfdvunnen och regelrätt genomförd skrifform, som därjemte synnerligen noga angifver samhörigheten ej blott mellan ordens stam- och böjningsformer utan ock mellan deras stam- och afledningsformer, likväl aflyses och ändras, eger man ju rätt att af reformatorerna fordra, att en så genomgripande omdaning af språkskicket ej företages utan tvingande skäl och efter en fullständig undersökning af alla med reformen sammanhängande omständigheter, etymologiska, fonetiska, grammatiska såväl som praktiska.

Beträffande de sistnämnda anför prof. Lundell i den nämnda afhandlingen, att vid en beräkning af staffelen i skolornas öfningsböcker mot reglerna om -f och -fv- såsom

tecken för v-ljud befunnos dessa endast uppgå till 4 procent af samtliga fel, hvilket torde vara ett minimum i fråga om staffel i allmänhet.* Det är ock allmänt kändt af alla undervisare, att äfven barn i den tidigaste åldern med stor lätthet och hastigt tillgodogöra sig den enkla och undantagslösa regeln i detta fall. Äfven om man delar hr Lundells besynnerliga åsikt, att kulturspråkets stafningsformer skola göras beroende af och förändras efter småbarnens förmåga att rätt uppfatta och följa dem vid sina första försök med stafningen, finner man att åsikten saknar all grund i praktiken i detta fall. Pedagogiskt kan *б*-ljudets stafning med -f och -fv- ej vara bättre än den är, men väl göras i alla afseenden sämre, alldeles såsom i fonetiskt afseende egt rum.

Skrifsättet med -f och -fv- täcker nämligen på det förträffligaste sätt de under detta inrymda ljudöfvergångar från tonande bilabiala spiranten *б* i *lif*, *döf*, *lefva*, *döfva* till tonlösa spiranten f i *lĭfs*, *dōft*, *döft*, hvarigenom tillika samhörigheten mellan ordens olika böjningsformer faller af sig sjelf och kan umbära särskilda regler. När reformatorerna däremot uppställa (de ofonetiska) stamformerna *liv*, *döv*, *leva*, *döva*, och till följd däraf måste uppställa (de ofonetiska) biformerna *livs*, *levs*, *dovt*, *dövt*, blir samhörigheten endast skenbar och kräfver en annan regel, nämligen att f-ljudet i de sistnämnda formerna »för samhörighetens skull» måste betecknas med -v, såvida man ej vill alldeles förbise en ljudförändring, som säkert uppfattas af dem, hvilkas fonetiska iakttagelse ej blifvit grumlad af den falska beteckningen, hvilket just är förhållandet med barnen i första skolåldern.

*

Då inga andra grunder än den nämnda (för resten skäligen apokryfiska) staffelsprocenten från skolböckerna, hvilken

* Beräkningen har, såsom hr Lundell berättar, tillgått sålunda, att 225 skrifböcker från 6 årsklasser vid *ett* högre läroverk blifvit i nämnda afseende undersökta med det resultat, att af 1,645 staffel 16 proc. visade fel mot -dt, 5 proc. mot hv- och 4 proc. mot -f och -fv. Häraf drager hr L. den slutsatsen, att om skrifningarna med -dt och f-fv afskaffades, skulle minst $^1/_5$ af den tid, som rättstafningen slukar, kunna inbesparas. I så fall vore det ju en än större besparing, om de stafningar, som vållat de återstående 80 proc. staffel, också afskaffades. Troligen är detta hr L:s mening, fastän den ej uttalats.

tvärt om styrker den gamla beteckningens användbarhet och företräden såsom stafningsregel, ur praktiska synpunkter kunnat framställas för ändringen af -f, -fv- till v, blir det för den af neologiska sofismer oförvillade uppenbart, att reformen grundar sig på något helt annat än skolans praktiska behof af lättlärda stafningsregler. Den är helt och hållet grundad på den quasi-fonetiska teorien, att språkets beteckning bör så ändras, att hvarje språkljud endast återgifves med ett och samma bokstafstecken och vice versa — äfven om bokstafstecknen, såsom ju är fallet, ej räcka till för alla de aktuella språkljuden, hvilket alltid varit och fortfarande är fallet med det latinska alfabetet, då det användes för germanska språk, och särskildt hvad svenskan vidkommer.

Att detta af prof. Lundell, liksom af hans lärjungar i fonetiken, alldeles förbisetts eller åsidosatts vid behandlingen af de labiala språkljuden i svenskan, beror utan tvifvel på bristande vetenskaplig undersökning och felaktig uppfattning af dessa ljud. Detta framgår med all tydlighet af det sätt, hvarpå frågan om f- och v-ljudens fonetiska beteckning af dem blifvit afgjord. Hr Lundell lemnar i den nämnda afhandlingen 1905 följande utredning:

»Att det ljud, som i *lif*, *lefnad*, *lefva*, *värfva* tecknas med -f, -fv-, är vanligt v-ljud, lider ju intet som helst tvifvel». Hvad förf. här menat med »vanligt v-ljud» upplyser han icke, hvarken här eller annorstädes. Ej heller har han veterligen i sammanhang med stafningssättet lemnat någon redogörelse för de i svenskt talspråk förekommande v-ljuden, som skulle fonetiskt med v betecknas. Af den här vidfogade tabellen öfver våra fonologiske författares redogörelser för de svenska konsonantljuden finner man, att de alle samman endast uppgifva de labiodentala f- och v-ljuden såsom befintliga i det svenska talspråket, det s. k. riksspråket, hvaraf man väl får sluta, att det är denna klass af labialerna som hr Lundell afser med termen »vanliga», och att hr L. således alls icke känner, att bilabiala f- och v-ljud i högsvenskan allmänt begagnas. Detta blir till fullo bekräftadt af hr L:s yttranden i den fortsatta redogörelsen:

›Någon tvekan har verkligen rått i fråga om neutrum av adj. som *döv+t*, *styv+t*, även om genitiver som *liv+s*, *räv+s*. Äfven i det mest högtidliga språk uttalas *haft* (?), *högt*, *bragt*, *sagt* med k-ljud, där man skriver g›. Som man af denna sammanställning ser, jemför hr L. de svagt betonade konsonantljuden i līvs, rāvs, dōvt, stȳvt med de starktoniga i hăft, hŏgt, brăgt, săgt till stöd för sin ofonetiska beteckning af -fs och -ft i de förra orden, utan afseende på den skiljaktiga qvantiteten och accenten i de båda olika uttalsformerna, hvilka i dessa fall dock äro det afgörande för ljudens uttal. Den missledande sammanställningen af fricativa och explosiva konsonantljud motiveras i fortsättningen sålunda:

›Men man säger i det högtidliga föredraget *vägs*, *vägt*, *drogs*, och man säger då ock mitt *livs* historia, barnet är *dövt*. På sin höjd förlorar då sista delen av v sin ton och närmar sig f. Endast i raskt samtalsspråk får man nästan *döft*, *söft*, *lifs* o. s. v.› Äfven i denna sammanställning af konsonantljuden, där quantitet och tonvikt å båda sidorna äro desamma, blir jemförelsen missledande på den grund, att g i *vägs*, *vägt*, *drogs*, som är en fricativa, betecknas med bokstafven för en explosiv media, densamma som höres i *gå*, *vägg*. Om hr Lundell i båda de anförda fallen iakttagit denna fonetiska och ortografiska skiljaktighet i stället för att bygga sin jemförelse på skriftspråkets ofullkomliga beteckning i *vägs*, *vägt*, *drogs*, hade han möjligen funnit, att -f i den svenska ortografien i *lifs*, *döft* just representerar den labiala fricativa, som motsvarar den numera i svenskan obetecknade palatala fricativan i *vägs*, *vägt*, *drogs*, och att de af honom påyrkade formerna *livs*, *dövt* utplåna den nuvarande fonetiska beteckningen af nämnda fricativa. Han hade i så fall ej heller behöft tillgripa den mot all vetenskaplig fonetik stridande förklaringen, att ›den sista delen› af v förlorar sin ton och närmar sig f, hvilken nu står såsom ett talande vittnesbörd om den ofullgångna fonetikens villfarelser och nödfallsutvägar. Ty äfven om man ej eger djupare språkhistoriska insikter om ljudöfvergångarna och deras lagar, fattar man utan svårighet, att ›v-ljudet› här — vare sig det är labiolabialt eller

labiodentalt — framför ett tonlöst t eller s måste i uttalet öfvergå till tonlös spirant, d. v. s. i detta fall till -f. Så snart det följer på svagt betonad lång vokal, måste f-ljudet tillika blifva en bilabial fricativa i svenskan, såsom här nedan utförligare skall visas. Detta alldeles oafsedt huruvida man begagnar »högtidligt föredrag» eller »raskt samtalsspråk», enär båda stilarterna i tal följa tungomålets fonetiska lagar.

Då hr Lundell tvärt om kommer till den slutsatsen, att det »icke kan råda tvekan om att *livs*, *sövt* måste skrivas med v liksom *liv*, *söv*», om man blott fasthåller, att »skriften skall återge det högtidliga, långsamma och markerade uttalet», bevisar det endast, att prof. Lundell måste komma till detta resultat, sedan han, utgående från rättstafningslärornas vanliga terminologi om v-ljudet, utan vidare antagit, att samma »vanliga» v-ljud är det enda i språket förekommande, hvilket alltså fonetiskt borde betecknas med v öfver allt, äfven där »det förlorar sista delen af sin ton och närmar sig f». Prof. Lundell har, med andra ord, utan att närmare känna uttalet och grunderna för den gamla beteckningen med -f, -fv- oriktigt antagit, att denna saknade fonetisk grund och endast var att betrakta såsom en »kvarlefva från medeltidens barbari», hvilken till hvarje pris måste bringas ur världen. Och han har ej ens ryggat för den påtagligt ofonetiska konseqvensen -ft, -fs > -vt, -vs, som efter v:s införande i stamformen framkallades af den etymologiska »samhörighetslagen», utan sökt öfverskyla den med den ohållbara teorien om ett enkelt språkljuds delning i mer eller mindre tonande partier.

Den radikale fonetikern har alltså, troligen utan att sjelf märka det, förvandlats till en ofonetisk etymologiker. Men äfven hans etymologiska samhörighetsstafning blir ty värr lika felaktig, som den fonetiska uppfattningen af språkljuden. Den ofonetiska stafningen af tenuis k med median g i orden *högt*, *bragt*, *sagt*, hvilka hafva kort vokal och stark accent, kan nemligen endast i det afseendet jemföras med skrifningarna *livs*, *rävs*, *dövt*, *styvt*, att båda äro ljudstridiga. Då explosiva median *g* däremot i sådana ord som *vägs*, *vägt*, *drogs* användes för motsvarande fricativa spirant *g* (gh), kan

det ega rum därför, att det sistnämnda tecknet numera icke finns i svensk skrift, och därför att *g* endast är en svagare modifikation af median *g* i samma artikulationsklass eller ljudläge. På det labiala området eger språket däremot ännu särskilda beteckningar för den bilabiala fricativan *б*, nemligen -f och -fv-, och om dessa utbytas mot -v-, som i svenskan förut användes såsom tecken för halfvokalen w och för den labio-dentala median v, öfverflyttas de bilabiala ljuden till labio-dentalt ljudläge och explosivt bildningssätt med ty åtföljande felteckningar af ljudförbindelserna -ft och -fs, hvilket alldeles strider mot reglerna äfven för etymologisk skrifning af samhöriga ord i språket.

Utan tvifvel var det detta påtagliga missförhållande vid en förändring af -f, -fv- till -v, som nödgade 16—1700-talets »stafbättrare» att afhålla sig från »förenklingen» af -f och -fv- efter Peder Syvs danska mönster, då de märkte de svåra kakografier, som däraf måste framträda i svenskan i ordens böjnings- och afledningsändelser. Tiällman varnade för ändringen »för särskylta ordsakers skuld», och Jesper Svedberg, som, uppfödd i en munart med klusilt uttal af de dentala och palatala fricativorna dh och gh, på det ifrigaste påyrkade deras afskaffande, trots Urban Hiärnes välgrundade invändningar ur fonetiska synpunkter, motsatte sig bestämdt hvarje ändring af -f och -fv-, sannolikt af här antydda skäl. Hvarken Ihre, 1700-talets främste språkforskare, eller Rydqvist, 1800-talets ende erkände språkmästare, förbisågo dessa skäl mot den gamla beteckningens förändring.

Den sistnämnde, som till en början varit intagen af förkärlek för enkelheten i det äldsta lagspråkets regel för det fricativa *б*-ljudets beteckning, nödgades efter de noggrannaste undersökningar af språkets ortografiska förhållanden ändra sin uppfattning till det yngre skrifsättets förmon, ehuru han ej fullständigt tillegnat sig de ljudfysiologiska grunderna för detta, hvilka då icke voro undersökta och fastställda. I företalet till sin förträffliga redogörelse för svenska språkets skriflagar 1870 uttalade han ock den sannt vetenskapliga grundsatsen, att då en antagen, i sin helhet genomtänkt rätt-

skrifning är vida lättare att klandra än att förbättra, gör man väl att vidblifva det allmännast godkända, intill dess grunderna till enskilda jemkningar hunnit att uppgifvas och pröfvas — ett uttalande som i frågan om -f och -fv- visat sig vara profetiskt.

* * *

Då några andra språkliga eller pedagogiska grunder för -f och -fv:s utbytande mot -v, än de efter prof. Lundell här angifna, hvarken blifvit uppgifna eller pröfvade, och då hr L:s vilseledande påståenden under frågans fortsatta behandling inför skolmyndigheterna och landets skollärare ständigt upprepats, hafva de här utförligt blifvit refererade och i någon mon belysta, helst som prof. Lundells afhandling af 1905 varit afsedd att framlägga de vetenskapliga motiven till den stafningsreform, som han jemte hrr Schwartz och Fridtjuv Berg ville utverka med sin skrifvelse till Sveriges lärareföreningar den 8 oktober 1904.

Sedan syftemålet med denna blifvit uppnådt i så måtto, att ett flertal af de nämnda föreningarna, mer eller mindre mangrannt, godkännt reformen på de af hr Lundell uppgifna fonetiska och pedagogiska grunder samt under 1904 och 1905 till Kongl. Maj:t ingifvit masspetitioner i ämnet, remitterades dessa till den nya Öfverstyrelsen för läroverken, som i sin ordning dels genom ett cirkulär infordrat de s. k. modersmålskonferensernas vid läroverken yttranden om den föreslagna reformens anordning vid skolorna, dels tillkallat rektor E. Schwartz och lektor E. Brate, båda ifriga anhängare af hr Lundells ortografiska fonetik, såsom särskildt sakkunnige vid behandlingen af remissen.

Lärarekonferenserna, som endast hade att yttra sig om reformens pedagogiska behöflighet och nytta, behandlade icke frågans språkvetenskapliga sidor, hvilka ansågos vara »teoretiskt fullkomligt klara», enligt prof. Lundells försäkringar i den nämnda skrifvelsen och i den följande afhandlingen, där spörsmålet dessutom ställdes på rent pedagogisk bas.

Sedan de sakkunnige hrr Schwartz och Brate i november 1905 ingifvit sitt utlåtande till Öfverstyrelsen, tillkallades en tredje sakkunnig, prof. Adolf Noreen, hvarefter nya betänkanden afgåfvos, af hr Noreen den 28 december 1905 och den 4 januari 1906, af hrr Schwartz och Brate den 3 januari 1906. Meningsskilnader hade nemligen yppats om de nya *rättstafningsregler*, som af reformen påkallades, medan de tre sakkunnige voro eniga om frågans fonetiska beskaffenhet. För deras öfverläggningar och beslut redogöres i »Pedagogisk Tidskrift», 1:a häftet 1906. Anmärkas bör, att då en af reformrörelsens hufvudledare, folkskolläraren Fridtjuv Berg, förut blifvit utnämnd till ecklesiastikminister och således hade att afgöra i saken, var han förhindrad att sjelf deltaga i utredningen.

Då de sakkunnige på intet sätt skilde sig från hr Lundell beträffande de ifrågakommande språkljudens natur och bestämmande, bör blott anmärkas, att de vid stafningsreglernas hopsättande utgingo från antagandet, att **någon fonetisk undersökning härvid ej erfordrades,** annat än vid ljudförbindelserna -fs och -ft, där de sakkunnige liksom prof. Lundell funno, att de med f eller v betecknade ljuden »icke alltid skarpt särskiljas såsom otvetydiga f- eller v-ljud», utan att inlåta sig på någon undersökning, om ljuden möjligen vore labio-labiala eller labio-dentala, hvilket väl i detta fall bort vara en hufvudsaklig uppgift för sakkunnige, enär uttalet och den tillämnade fonetiska reformen väsentligen härpå måste vara beroende. Då de sakkunnige icke ens hade gjort sig någon föreställning om, att en sådan differentiering af f- och v-ljuden var alldeles nödvändig för det gamla och det föreslagna nya stafsättets rätta bedömande, var det naturligt och oundvikligt, att de i sin officiella pröfning måste komma till samma märkvärdiga språkvetenskapliga resultater, som de hvarmed prof. Lundell motiverat sina privata reformförslag. De sakkunnige utlåta sig sålunda:

»Jämte sådana lätt särhållna (f- och v-) ljud förekomma nämligen i vårdadt liksom i mindre vårdadt tal framför t och s ett mellanljud mellan f och v, hvilket ljud kan

med ungefär lika rätt tecknas med v som med f. Härtill kommer i enstaka fall vacklande uttal, olika i vårdadt och mindre vårdadt tal, och smärre dialektiska skiljaktigheter». På grund häraf möter, enligt de sakkunnige, vissa svårigheter att tillgodose »den vetenskapliga ljudlärans» kraf vid de nya stafningsreglernas formulering, och dessa svårigheter anse de sig kunna undgå genom regler, som bäst motsvara, icke fonetikens fordran på exakt ljudbeteckning, utan den »populära uppfattningen» af hithörande ljudförhållanden och särskildt skolungdomens förmåga att lätt tillegna sig reglerna. Om det »vacklande uttalet» och de »dialektiska skiljaktigheterna» lemna emellertid de sakkunnige inga närmare upplysningar, som kunna motivera deras förfarande med stafningsreglerna.

Att den gamla stafningen just så fullkomligt som möjligt motsvarar såväl den populära uppfattningen af ljuden i -fs och -ft som ungdomens behof af en lätt tillämpad regel, hafva de sakkunnige liksom hr Lundell alldeles lemnat ur räkningen under sitt bryderi med att formulera en ny regel, som ej allt för påtagligt åsidosätter dessa naturliga kraf på en god stafning. Men i och för sig är denna blunder ringa i jemförelse med de sakkunniges apokryfiska antagande af ett »mellanljud mellan f och v» i nämnda ljudförbindelser, där den vetenskapliga fonetiken endast kan konstatera fullt åtskilda språkljud i det ena eller andra ljudläget eller bildningssättet, nemligen antingen bilabiala eller labio-dentala och antingen tonande eller tonlösa språkljud, mellan hvilka några s. k. mellanljud hvarken finnas eller kunna af talorganen åstadkommas. Om dessa språkljud »icke alltid skarpt särskiljas såsom otvetydiga -f- eller -v-ljud», är det således ej något fel hos ljuden, utan blott i den bristfälliga fonetiska uppfattningen hos personer, hvilka ej hafva reda på dem och därför förblanda dem med andra ljud, som de antaga sig höra i de förras ställe. Detta har här tydligen varit fallet, då de sakkunnige ej ens misstänkt eller förutsatt, att här kunde föreligga språkljud af olika ljudlägen och bildningssätt, hvilka af den gamla beteckningen med välgrundad

ortografisk afsikt täckas och betecknats med -ft och -fs. Hvarje försök att rubba denna gamla fonetiska stafning måste ohjelpligen misslyckas såsom rättstafning, så länge som skriften är i ordens stafning bunden vid det latinska alfabetet med dess för våra labiala språkljuds fullständiga beteckning otillräckliga typer.

Bevisen härpå föreligga i redogörelsen för de sakkunniges fruktlösa kompromisser mellan grammatiska och fonetiska regler för beteckningen af -ft och -fs, hvilka kunna lemnas åt sitt värde, desto hellre som de till sist alldeles åsidosattes i den kongl. skrifvelsen af den 7 april 1906 om den nya skolstafningen. Där togs nemligen ingen hänsyn till de sakkunniges s. k. mellanljud, då det förordnades, att f, fv och hv för »v-ljud» skola ändras till v med »bibehållande» af grundformens v i böjningsformer framför t och s utom i ordet *haft*. Då denna radikalt ofonetiska stafning af de ifrågavarande språkljuden öfverensstämmer med det af hrr Lundell, Fridtjuv Berg och Schwartz i skrifvelsen den 8 oktober 1904 formulerade yrkandet, kan det ej vara tvifvelaktigt, hvilkas ortografiska åsikter som blifvit gällande i regeringens beslut om denna vanställande förändring af skriftspråket.

*

Såsom ortografiska curiosa från de sakkunniges fonetiska och pedagogiska konferens om den svenska skriften kan antecknas, att prof. Noreens mening om f-ljudet i *rifs* (»katten rifs») segrade hos de sakkunnige men underkändes hos Kongl. Maj:t, medan hans förslag, att *solid-t* skulle kunna »alternativt» skrifvas *solitt* eller *solit*, hos de sakkunnige ändrades till endast *solitt*, hvilket äfven af Kongl. Maj:t fann gillande trots likheten med det i »ledigt samtalsspråk» vanliga uttalet *solitt* för *soligt*. Det bilabiala v-ljudet i låneorden *sfer*, *hemisfer*, *atmosfer*, *sferisk* och *hundsfott*, som vållat de sakkunnige ett svårt ortografiskt besvär, enär de här trodde sig höra samma märkvärdiga »mellanljud», som de menade finnas i *svag*, *svära* och dylika svenska ord, fick slutligen sin fonetiska dräkt fastställd till *svär*, *hundsvott*, medan *atmo-* och

hemi-sfer fingo nöja sig med formerna *atmos-fär*, *hemis-fär*, all den stund samhörigheten med *svär* här icke ansågs »göra sig mera gällande i uttalet». Det Kongl. rättstafnings-cirkuläret af den 7 april 1906 synes ej hafva brakt någon afgörande föreskrift i denna kinkiga fråga, som sålunda ännu bidar sin ortografiska lösning.

I sitt särskilda utlåtande yttrade prof. Noreen, att om de »oriktiga beteckningarna» f och fv utmönstras ur vår ortografi, så borde den »återstående anomalien» hv också försvinna. De beaktansvärda sakskäl prof. N. åberopade för denna reform af modersmålet böra ej förbigås i detta sammanhang. Hr N. anförde ej mindre än sex argument för sin riktiga beteckning:

1:o att flera modersmåls-konferenser (hvarmed lärer förstås ämneslärares samtal om stafningen) påyrkat utbyte af hv mot v.

2:o hade en petition till konungen härom undertecknats af E. Hammarlund, Fridtjuv Berg m. fl. folkskolelärare.

3:o fackmännens allmänna erkännande af åtgärdens teoretiska berättigande och särskildt ett yttrande af prof. E. Tegnér om hv-, hj-, lj- m. fl. ljudförbindelser, att »dessa bokstäfver en gång, förr eller senare, måste aflägsnas ur vår skrift».

4:o en »statistisk» utredning, som bevisar, att staffelen mot hv blifva 5 procent, medan de mot f och fv blifva endast 4 proc.

5:o att v för hv redan börjat användas i tryck, särskildt af prof. Lundell.

6:o att om hv ej nu afskaffades, komme nya petitioner ofördröjligen att se dagen, hvilka ej kunde med fog af de fonetiske auktoriteterna afstyrkas och därför ej heller rimligtvis af regeringen afslås, sedan denna medgifvit ändringen af f och fv till v.

Dessa pedagogiska och fonetiska skäl ansågos af de båda andra sakkunnige, hrr Schwartz och Brate, så talande för reformen, att de, sedan den brakts å bane af prof. Noreen, tillstyrkte den. På dessa solida grunder utmönstrades alltså och aflägsnades genom det kongl. stafningscirkuläret hv — ur skolböckerna. Att reformen stannat härvid, är tydligen hvarken cirkulärets eller de »sakkunniges» fel.

*

Härmed torde vara refereradt i det närmaste *allt*, hvad våra vetenskaplige språkmän åstadkommit till utredning af de

ifrågavarande språkljudens ljudfysiologiska beskaffenhet och förekomst i det svenska högspråket, såväl före som under och efter den 1906 förordnade skolstafningens offentliga behandling.

Under titeln »I Rättstafningsfrågan» hafva 36 namngifna personer 1908 publicerat »ett uttalande af språkmän» med anledning af den petition om en revision af 1906 års cirkulär, som till Kongl. Maj:t den 29 maj samma år blifvit ingifven af omkring 42,000 personer af olika samhällsklasser. Icke heller denna skrift har innehållit något om frågans fonetiska beskaffenhet utöfver hvad prof. Lundell och de tre andre sakkunnige haft att omförmäla.

Däremot innehåller de 36 språkmännens uttalande, att petitionens undertecknare på grund af bristande insikter i språkförhållandena framställt oriktiga påståenden, och att de blott »på grund af sitt yrke och sin världsåskådning i allmänhet vant sig vid att hålla strängt på det bestående och formella». Äfven i denna skrift har förf. ansett lämpligt att med en procent-uträkning stödja sina påståenden, denna gång beträffande petitionärernas ålders- och yrkesgrupper; han synes fatta detta såsom något slags bevis för de 36 språkmännens åsikter i den fonetiskt-ortografiska frågan, i brist af andra. De 36 språkmännen hafva nemligen ej anfört några språkvetenskapliga skäl, vare sig för den nämnda beskyllningen eller för den vidtagna stafningsförändringen, som likväl upprepade gånger säges tillgodose den ljudenliga beteckningen; hvarjemte förf. äfven här förnyar påståendet, att rättstafningsfrågan blifvit så utförligt och grundligt debatterad och utredd och öfvertygelsen om reformens nödvändighet bland språkmän och skolmän, hvilka studerat frågan från olika synpunkter, så allmänt rotfästad, att yrkandena i petitionen om en ny granskning framträda såsom i förvånande grad »obetänksamma och antikverade».

Den öfverlägset framträdande språkvetenskapliga auktoritet, hvarmed den nya skolstafningen sålunda påyrkats och fortfarande stödes, har utan tvifvel varit afgörande vid beslutet om stafningscirkulärets utfärdande, sedan reformens upphofsmän, hrr Lundell, Fr. Berg och E. Schwartz, allt ifrån

början beslutit på administrativ väg utverka skrifsättets omreglering. Vid sådant förhållande blir det för dem, hvilka i likhet med de 36 språkmännen med intresse följt rättstafningsfrågans behandling i vårt land och egnat några studier åt språkvetenskapen, en plikt att undersöka den vetenskapliga grund, som må finnas för auktoritetens åberopande i de ortografiska spörsmål, hvilka beröras i det kongl. cirkuläret om skolstafningen och petitionen om densammas reviderande. I sådant syfte har efterföljande redogörelse för frågans språkhistoriska och fonetiska innebörd, så vidt den angår de i petitionen omförmälda ändringarna i stafsättet, blifvit i korthet sammanfattad såsom ytterligare motiv för den till Kongl. Maj:t i underdånighet gjorda ansökan om en förnyad granskning och revision af cirkuläret den 7 april 1906.

II. Språkhistoriska och fonetiska ljudförhållanden.

Då den moderna ljudfysiologien i medlet af förra århundradet framträdde såsom en ny vetenskap inom det naturvetenskapliga området var det naturligt, att dess metod till en början var rent fysiologisk, enär den i första hand hade de lefvande talspråken till föremål för sina undersökningar. Lepsius, Sundevall och deras efterföljare i denna forskning sökte ock på direkt väg uppställa sina schemata öfver de befintliga språkljuden i resp. idiomer med därefter afpassade fonetiska beteckningar af nya typer. Till ljudens språkhistoriska utveckling och beteckning på olika tider behöfde de härvid ej taga någon hänsyn, enär de ej afsågo de nya beteckningarnas tillämpning på kulturspråkens ortografi. Samma var förhållandet när prof. Lundell 1878 för de svenska landsmålens fonetiska beskrifning hopsatte det s. k. landsmålsalfabetet. Det var dock lätt förklarligt att det fonetiska intresse, som genom dessa arbeten väcktes till lif, äfven riktade sig på skriftspråkets historiska beteckning och födde en brinnande ifver att reformera denna ända till ljudfysiologisk fullkomlighet, sådan denna uppfattades enligt de på talspråkens område gjorda iakttagelserna om språkljuden.

På denna *fonetiska* väg har nystafningsrörelsen sedan, innan den förirrade sig ända till skolpedagogiken, gått fram utan någon tanke på, att skriftspråkets former bero på och framställa en historisk utveckling inom detta idiom, för hvars förlopp och slutliga resultat den gällande och häfdvunna beteckningen är det allmänt kända uttrycket. Ännu mindre hafva de personer, hvilka så att säga tagit skriftspråkets ortografiska omdaning på entreprenad för egen räkning, aktat nödigt att grunda sina förslag härom på en noggrann språkhistorisk undersökning af de ifrågakommande språkljudens beskaffenhet vid den nuvarande ortografiens inrättande, eller huruvida deras nuvarande uttal i förhållande till det då rådande blifvit så afgörande förändradt, att en ny beteckning blifvit en tvingande nödvändighet.

I stället för att verkställa en sådan undersökning af språkljuden och deras nuvarande beteckning hafva våra språkmän helt enkelt utgått från den i flera fall alldeles ogrundade förutsättningen, att alla de nuvarande språkljuden kunna hänföras till de i våra vanliga språk- och rättstafningsläror uppgifna ljud och till deras vanliga beteckningar, hvilka alltså utan vidare ofonetiskt »förenklas» till förmon för rättstafningsreglernas lättare inlärande. Det borde dock för språkmän, som förtjena detta namn, vara lätt att inse, att en ortografi, som på detta sätt ordnas utan språkhistorisk utredning vare sig af den äldre beteckningens grunder eller af ljudens fonetiska utveckling och verkliga beskaffenhet, löper fara att utsättas för obefogade och skadliga rubbningar.

Det är just detta som inträffat vid den förändring af de gamla beteckningarna hv-, -f och -fv-, som genom det kongl. cirkuläret den 7 april 1906 blifvit påbuden i skolorna. I det föregående har blifvit ådagalagdt, att förändringen blifvit vidtagen på sådan grund, utan att de sakkunnige, som tillstyrkt den, företett något som kan hänföras till en vetenskaplig, språkhistorisk eller ljudfysiologisk utredning af de ifrågakomna språkljuden och beteckningarna.

*

För den fonetiska undersökningen af språkljudens verkliga beskaffenhet och inbördes ställning i det nyare språket eger man numera, efter det förra århundradets epokgörande arbeten på den jemförande linguistikens fält, rikliga och säkra hjelpkällor. Genom upptäkterna af de olika lagarne för den germanska ljudskridningen känner man icke blott grunden till de indoeuropeiska språkens delning i olika idiomer och till de sedermera timade ljudförändringarna, utan ock till språkljudens beskaffenhet i såväl äldsta som nyaste tider.

För de nordiska språken, liksom för de äldre germanska tungomålen, blef resultatet af dessa genomgripande ljudförändringar språkljudens fördelning, med afseende på artikulationssättet, i 2 hufvudklasser med hvardera två underafdelningar enligt nedanstående schema:

			Labiales.		Dentales.		Palatales.	
1.	Explosivæ (clusiles) (Mutæ)	Tenues . . .	*p*	—	*t*	—	*k*	—
		Mediæ . . .	—	*b*	—	*d*	—	*g*
	Fricativæ (spirantes)	Tenues . . .	*f*	—	*þ*	—	*h* (*ch*)	—
		Mediæ . . .	—	*б*	—	*ð*	—	*g*
2.	Liquidæ		—	—	—	*l*, *r*	—	—
	Sibilæ		—	—	*s*	*z*	—	—
	Nasales		—	*m*	—	*n*	—	*ŋ*
	Semivocales		—	*v*	—	*i*	—	—

Som fonologerna allmänt antagit, att endast de med 1 angifna språkljuden påverkats af ljudskridningslagarne, utföras här ej de förändringar i gruppen 2, hvilka dithörande språkljud varit underkastade till följd af enahanda orsaker beträffande språkljudens qvantitet och tonvikt, som medverkat till de förstnämndes nya artikulations-sätt.

Det är de s. k. fricativa språkljuden, de tonlösa och tonande spiranterna *f*, *þ*, *h*, resp. *ƀ*, *ð*, *g*, som genom ljudskridningen utvecklat sig i de germanska språken men saknas i de andra, särskildt i de latinska idiomen. I den äldsta s. k. gotiska runraden betecknades dessa spiranter med runorna ᚠ, ᚦ, ᚺ — ᛒ, ᛞ, ᚷ, af hvilka i den yngre runraden endast de förra behöllos i formen ᚠ, ᚦ, ᚼ medan de tonande spiranterna vanligen icke betecknades.

Sedan h redan tidigt i uttalet förändrats från det äldre *ch* till *h*, har denna tonlösa spirant saknats i svenska språket, ända tills tenuis *k* i slutet af Medeltiden började uttalas som främre *ch* före de palatala (mjuka) vokalerna i, e, ä, ö, y, (i kif, ked, kär, köl, kyl). Sedan den äldsta bokskriftens *þ* för *ð* och *u* för *ƀ* i början af 1300-talet förändrats till resp. *dh* och *-f*, *-fu*, fick svenska ljudbeteckningen följande ortografiska schema, som utan nämnvärda rubbningar bibehölls till början af 1700-talet:

			Labiales.		Dentales.		Palatales.	
1.	Explosivæ	Tenues . .	*p*	—	*t*	—	*k*	—
		Mediæ . .	—	*b*	—	*d*	—	*g*
	Fricativæ	Tenues . .	*f*, *ff*	—	*th*	—	(*h*-)	—
		Mediæ . .	—	*-f*, *-fu-*	—	*dh*	—	*gh*
2.	Liquidæ		—	—	—	*l*, *r*	—	—
	Sibilæ		—	—	*s*, *z*, *x*	—	—	—
	Nasales		—	*m*	—	*n*	—	*nk*, *ng*, *ngh*
	Semivocales		—	*u*, *w*	—	*i*	—	—

Härvid anmärkes blott, att aspiratan *th*, som redan på 1400-talet i ordspetsen börjat öfvergå till tenuis *t*, efter hand äfven erhöll detta tecken, så att *th* blott kvarstod som tecken för *d* i de pronomina och partiklar, där uttalet (liksom i låg-

tyskan) ändrats till d (din, där, dit o. s. v.); att *-z*, *sz* och *-x*, som betecknade klusilt *s* efter *t*, *d*, *k* och *g*, slutligen skrefs med *-z* och *s*, tills *s* på 1700-talet blef enda tecknet, samt att -ff och -ffu- slutligen på 1600-talet utbyttes mot -f och fw-. För k- före de palatala vokalerna började redan på 1300-talet skrifvas *ki-* liksom *gi-* för *g* i ställningar, där dessa ljud »palataliserats» till motsvarande fricativæ *ħ* (*ch*) och *g* (gh).

Af denna redogörelse för de fricativa språkljudens beteckning i det äldre språket synes, att svenska skriften utan några reglementerande ingrepp utbildat en särdeles noggrann beteckning för dessa ljud, ehuru det latinska alfabetet därtill ej gaf några ortografiska typer, hvarför den fonetiska stafningen måste betjena sig af sammansatta typer, *th* för den dentala aspiratan samt *-f*, *-fu-* för den labiala, *dh* för den dentala och *gh* för den palatala tonande spiranten. Detta är desto märkligare, som detta fonetiska system saknar fullständiga motsvarigheter i de besläktade språken, till och med i isländskan, som saknar tecken för *-gh;* och det visar att våra äldre ortografer förenade en noggrann uppfattning af språkljuden med en skicklig anordning af deras skriftliga återgifvande med det otillräckliga latinska alfabetet.

I våra bättre handskrifter från dessa tider möter man en förvånande men af språkmännen i många fall obeaktad fonetisk konseqvens i stafsättet, ehuru rättstafningsläror och grammatikor voro en okänd lyx för skrifvarne. Ortografiens försämring framträdde alltid i förbindelse med förfallet och förvirringen i språket till följd af de främmande idiomernas inträngande hos de högre klasserna, såväl under den senare medeltiden som under 1600-talets storhetsperiod och i våra dagar. Det slappade språksinnet har utan tvifvel till stor del sin grund i dessa förhållanden, liksom upplösningen i den häfdvunna ortografien.

Detta medförde mot slutet af 1600-talet efter långvariga oredor och strider om stafsättet flera genomgripande förändringar i detta. Om en af dessa ändringar, konsonanteringen af halfvokalerna i och u till j och w (v), blir tillfälle att

tala vid redogörelsen för skrifningen med hv- eller v-. Andra ändringar, som röra beteckningen af vokalernas quantitet och af de fricativa konsonanterna, hvilka i vissa afseenden sammanhänga med hvarandra, böra här i korthet omnämnas.

Medan vokalgeminationen under medeltiden endast undantagsvis förekom, utbildades den under inflytande af det dansk-tyska skrifsättet allt mera efter reformationen, så att man skref *reen*, *root* o. s. v., och i vissa fall äfven brukade *h* framför liquidæ r, l, n i samma syfte, t. ex. *ähra*, *skiähl*, *mohn*. Utan att ega någon klar insikt om förhållandet mellan lång vokal och trycksvag accent i ordstammen å ena sidan samt den följande konsonantens fricativa bildningssätt å andra sidan, hade den riktiga språkkänslan föranledt tidens ortografer att i regeln skrifva vokalen enkel framför de tonande spiranterna -f, -fu-, dh och gh, således *gaf*, *gåfua*, *slagh*, *budh*, emedan de, såsom Hiärne uttryckligen nämner, iakttagit att dessa språkljud brukade följa på lågt betonad vokal.

Sedan den tilltagande språkblandningen förvillat den rätta uppfattningen af både språkljuden och beteckningen, framträdde på 1600-talet med *Samuel Columbus* såsom föregångsman en hel skola af språkreformatorer, hvilka utan den minsta insikt i språkets ljudlagar tilltrodde sig att omskapa både språkformerna och stafningen efter sina godtyckliga påfund, vanligen hemtade från hvardagsspråkets slangformer i vissa munarter, så att skriftspråkets former — alldeles såsom nu åter är fallet — hotades med fullständig upplösning. Bland dem, som sökte råda bot för missförhållandena, representerade som bekant *Urban Hiärne* en konserverande riktning såväl beträffande stafsättet som det fonetiska uttalet, medan *Jesper Svedberg* hyllade den åsikten, att stafningen i här omförmälda fall borde förenklas i bekvämlighetens intresse, hvilket dock ej hindrade honom att vidhålla så besvärliga beteckningar som th- och -cht i stället för t-, d- och -kt, hvarjemte han liksom Hiärne ogillade utbytet af -f, -fv- och hw- mot w. Svedberg var dalkarl, och då hans egen dialekt troligen då liksom nu, till följd af den starka accenten,

i vissa fall föga iakttog det fricativa uttalet i -dh och -gh, ansåg han dess betecknande »onyttigt» och böra »bortkastas», hvaremot Hiärne åberopade uttalet »med en week aspiration» såsom skäl för den gamla skrifningen med -dh och -gh (widh, drygh).

Svedbergs åsikter och beteckning gjorde sig under 1700-talet efter hand gällande i båda dessa fall, så att såväl vokalfördubblingen som fricativbeteckningen i de dentala och palatala ljudlägena slutligen alldeles försvann ur skriften. Då konsonantfördubblingen samtidigt utsträcktes till alla betonade ljudställningar i ordslutet, gjordes vokalgeminationen öfverflödig, och endast skrifningen med -h före liquida dröjde i vissa ord kvar såsom tecken för lång vokal + fricativt konsonantljud: *skiähl*, *ähra*, *mohn*, för att slutligen äfven försvinna. Endast beteckningen för den bilabiala fricativan *-f* och *-fv-* har lemnats orubbad till närvarande tid.

Af dessa ortografiska förändringar, som i sjelfva verket vidtogos med föga beaktande af språkets fonetiska förhållanden, hvilka då voro nästan okända, hafva våra nu lefvande fonetici och stafningsreformatorer dragit den förhastade och alldeles obestyrkta slutsatsen, att uttalet af de med -fu, -dh och -gh tecknade fricativorna försvunnit ur språket på samma tid, som deras beteckning i skriften aflägsnades för vinnande af ett bekvämare skrifsätt. Lika väl kunde man af vokalgeminationens aflägsnande draga den slutsatsen, att språket samtidigt förlorade sina långa vokalljud, hvilket dock ingen vågat påstå. Vid en fördomsfri granskning af språkljudens nuvarande uttal kan en fonetiker ej gärna undgå den iakttagelsen, att äfven om vissa modifikationer delvis egt rum i vissa fall, som lätt nog kunna förklaras, förekomma likväl de tonande spiranterna, som tecknats med -f, -fv-, -dh och -gh, fortfarande regelmessigt i det högsvenska uttalet, ehuru de, hvad -dh och -gh vidkommer, i närmare 200 år saknat sin fonetiska beteckning, som numera ersättes af tecknen för *mediæ* d och g. Det är efter denna senare beteckning våra grammatici och fonetici angifva uttalet, icke efter dettas verkliga beskaffenhet.

Orsaken till detta missförstånd torde vara, att ehuru våra språkmän i allmänhet måste antagas känna de språkhistoriska ljudförhållanden, som ligga till grund för den germanska fricativ-bildningen i uräldsta tider, hafva de förbisett, att de därigenom uppkomna språkljuden förblifva alldeles desamma till sin natur och sitt artikulations-sätt, så länge som enahanda fonetiska förhållanden existera i det lefvande språket, hvilket obestridligen fortfarande eger rum i svenskan. För språkhistorikern är nogsamt bekant, att då de tonande spiranterna *ϐ* (-f, -fv-), ð (dh) och *g* (gh) uppkommo ur de aspirerade mediæ bh, dh och gh och delvis af de tonlösa spiranterna *f*, *þ* (th) och *ħ* (ch), var detta en ljudfysiologisk följd af de i de äldre germanska språken och ännu i den nuvarande högsvenskan rådande accent- och quantitetsförhållanden, i motsats till dem, som rådde i det indoeuropeiska urspråket och fortfarande ega rum i icke germanska språk.

I den yngre svenskan har, som allmänt är kändt, de härvid verkande ljudfysiologiska krafterna tillvuxit genom den småningom genomförda vokalförlängningen i lågtoniga ordstammar sådana som *gāf*, *lēf*, *vēd*, *vāg* o. d., hvilket yttermera befäst den efterföljande fricativans ställning och uttal. Någon annan inskränkning i detta ljudförhållande af nämnvärd beskaffenhet har ej heller egt rum, än den som kan iakttagas i vissa periferiska dialekter, där främmande accent helt eller delvis gjort sig gällande, från tyskan eller finskan, såsom på Gotland, i Stockholm och i de bottniska dialekterna i Sverige och Finland.

Då en fullständig redogörelse för dessa ljudförhållanden ej kan ingå i denna skrift, hänvisas till den fonetiska ljudtabell med åtföljande ljud- och teckenbeskrifning, som här är vidfogad. Om uttal och beteckning i de nu ifrågakomna ortografiska förbindelserna -f, -hv- och -dt lemnas fullständigare uppgifter under särskilda rubriker här nedan.

*

Därförinnan bör med afseende å språkljudens verkliga uttal och bestämmande i det allmänna talspråket till en bör-

jan märkas, att skilnaden mellan de till hvarje ljudläge hörande, i skriften särskildt betecknade homorgana ljuden i allmänhet är vida mindre, än man föreställer sig.

Så äro t. ex. differenserna mellan p och b, t och d, k och g icke större, än att de i dessa ljudpar ofta nära nog försvinna, om de tonande b, d, g genom förbindelse med andra tonlösa konsonanter förlora sin ton, såsom t. ex. i *snabbt*, *kladds*, *byggt*. De sistnämnda konsonanterna kunna äfven hvar för sig uttalas utan ton, hvilket äfven är fallet med r, l, n, m och v, j, då äfven dessa för örat närma sig de förra ljuden i deras resp. ljudlägen. Om tonen försvinner från de tonande konsonanterna, skiljas dessa från de tonlösa endast genom sin lägre grad af tryckstyrka (intensitet), hvilken ofta nog kan vara mycket ringa, särskildt i svenskan, där de tonlösa mutæ p, t, k i vissa ställningar få den minskade intensitet, att deras uttal t. o. m. kommer de tonlösa spiranterna *f*, *þ*, *ȝ* (ch) mycket nära, såsom t. ex. i *rop*, *rot*, *tok*. De kunna då betecknas såsom *adspiratæ* (andande), och det var detta uttal af p, t, k i de forngermanska språken som utgör sjelfva grunden för den s. k. germanska ljudskridningen, hvilken sedermera vidare utvecklats under inverkan af den i dessa språk då, liksom ännu i svenskan, rådande *grava* accenten. Så snart denna utbytes mot *akut*, blir däremot äfven det följande konsonantljudet starkare betonadt, och då förvandlas adspiratan till en *klusil*. Den tonande adsp. explosiva *median* (b, d, g) utvecklades ungefär på samma sätt till tonande *spirant* (fricativa *6*, ð *g*), hvilken skiljer sig från explosivan uteslutande genom den ytterligare nedsatta intensiteten, så att uttalet blir nästan »öppet» och närmar sig vokalernas.

Folk, som icke ega skrift eller icke läsa sådan, hafva en mycket skarpare uppfattning af dessa fina ljudskiftningar än de s. k. kulturfolken och deras bokbildade öfverklasser, hvilkas iakttagelse af språkljuden är till den grad bunden vid ljudens beteckning, att de behöfva särskild undervisning i ljudläran för att rätt uppfatta sitt eget uttal. När vi se för våra ögon t. ex. ordbilderna *rop*, *glob*, *lof*, resp. *tok*, *epilog*, *log*, finna vi slutljuden p, b, f—k, g, mycket skiljaktiga till

uttalet, men man tror knappt sina egna öron, om man får höra, att enda skilnaden mellan dem — utom tonen — blott är en helt obetydlig skilnad i intensiteten (tryckstyrkan), och få torde nog de vara som kunna öfvertygas, att skilnaden mellan *glob—lof* endast är en ytterst ringa grad af olika styrka i läpparnas sammanslutning.

Då det sålunda hufvudsakligen är *ordbilden* i skrift, som i tvistiga fall tjenar oss till ledning vid ljudets bedömande, inser man lätt huru nära hvarandra språkljuden i *samma ljudläge* ligga, och huru ofantligt viktigt det är för språkets *rätta* uttal, att beteckningen (»stafningen») så noga som möjligt öfverensstämmer med ljudens verkliga valör. I detta afseende öfverträffar det äldre språkets skrifsätt vida det nuvarande, liksom forntidens ortografer i fråga om språkljudens riktiga uppfattning visa sig mycket öfverlägsna våra moderne fonetiker. Man behöfver blott kasta en blick på Medeltidens bättre handskrifter för att finna huru påtagligt detta är, i synnerhet när man betänker, att deras skrifvare saknade högre grammatikalisk utbildning och måste göra sina fonetiska experimenter med tillhjelp af ett högst ofullständigt, för ett annat idiom upprättadt alfabet.

Det är visserligen sannt, att de därvid voro mindre strängt bundna vid en schablonmessig ortografi, men å andra sidan saknade de vid språkets skrifning stödet af en i århundraden upparbetad häfd i skrifsättet, som i sjelfva verket är mycket lättare både att inhemta och efterfölja, än den af våra stafförbättrare såsom särdeles bekväm och enkel framhäfna ortografiska grundregeln: skrif så som du talar, hvilken — om den i praktiken efterkommes — skulle skänka oss en ortografi lika brokig som talspråket och lika ofullkomlig, skiftande och föränderlig som våra nystafvares otaliga påfund.

I allmänhet vet folk nu för tiden lika mycket om sitt dagliga uttal af språket, som de få veta af våra mekaniska rättstafningslärors bristfälliga uppgifter om språkljuden d. v. s. på det hela ingenting. Och af våra »fonetiska» ljudläror inhemtar man egentligen, att språkljuden äro mångahanda och de riktiga uttalen af *samma* ord — ännu flera. Se t. ex. de

tre sista upplagorna af Svenska Akademiens ordlistor öfver »svenska språket», där »biformerna» äro hart när legio. Detta beror visserligen mest på tillvaron af en mängd olika dialektformer, olika hos olika författare från skilda provinser, så att skåningar framhålla sina, vermländingar och kalmariter sina, stockholmare och upländingar åter andra idiotismer. Men å andra sidan visar det så tydligt som möjligt, huru godtyckliga och oklart fattade begreppen äro här i landet om det, som skulle vara lika och lika klart bestämdt för alla, nemligen hvad tyskarne kalla Schriftsprache och Schriftlaute och våra språkmän bruka kalla »riksspråk», hvilket enligt deras definitioner egentligen lär vara en profkarta på alla de i tal och skrift förekommande s. k stilarter.

Här må emellertid endast erinras, att hvad de i talspråket allmänt begagnade språkljuden beträffar, kunna ej vissa af dem utbrytas ur språkets allmänna ljudsystem, t. ex. v och g, och framhållas såsom de enda befintliga och afsevärda, därför att de blifvit mera lyckligt lottade vid beteckningen i skrift än de andra, t. ex. *б* och *g*. Och allra minst går det an — såsom våra nystafvare föreslå — att helt och hållet rätta stafningen efter vissa enskilda språkljud, hvilka i skriften motsvaras af en viss bestämd bokstafstyp, och att efter denna typ benämna och skrifva andra språkljud, hvilka antingen sakna egen beteckning eller hafva en sådan, som händelsevis icke öfverensstämmer med den benämning man behagat gifva det språkljud de föreställa.

Detta gäller alldeles särskildt i fråga om de spiranta bilabiala b- och w-ljud, hvilka i svensk skrift betecknas med f, fv och hv. Ty det kan väl ej vara dessa pedagogiske foneters mening, att svenska språket skall blifva fattigare på både ljud och beteckningar, hvilka språket faktiskt eger. Sådana ortografer torde man i så fall få leta efter i alla världsdelar, utom i Sverige. Det går ej heller an att åberopa, att vi hafva flera andra spirantiska språkljud, som numera sakna egen beteckning, t. ex. ð, *g*, *γ*, *ł*, *ŋ*, ty det handlar här icke blott om att afskaffa tecknen för spiranter, utan ock att öfver-

flytta dem till annat ljudläge, där de hvarken kunna uttalas eller ljudenligt rätt betecknas.

Genom detta språkvidriga tilltag hafva våra sjelfmyndige språk- och skolmän ådagalagt, att de tillika äro alldeles okunniga om svenska tungomålets symfoniska språklagar, hvilka höra till det klangfulla svenska idiomets hörnstenar och ej kunna rubbas utan fara för uttalets förderfvande.

Dessa organiska ljudsymfonier äro nemligen så strängt öfverensstämmande med den gamla grammatiska regeln: similes similes sequuntur, att *explosiva* ljud ovilkorligen kräfva explosiva, *fricativa* lika ovilkorligt fricativa jemte hvarandra i ljudförbanden. Om fricativa ljud utbytas mot explosiva i samma förbindelse, inträffar ettdera, att antingen blir konsonant-förbindelsen omöjlig att uttala såsom -vt, -vs, eller ock att fricativan utplånas och med ändrad accent öfvergår till tonlös explosiva, såsom fallet måste blifva vid den falska beteckningen v för f och fv. Föregående rubbningar af skriften i samma riktning bekräfta detta förhållande och kunna tjena som varnande exempel. I stället för de öppna svagt betonade orden *ståfva*, *lèfva*, *àrf*, *hàlf* med tonande konsonanter få vi de slutna starkt betonade orden *stava*, *leva*, *arv*, *halv*, af den från klusila dialekter i språkets utkanter allt för väl kända typen med tonlöst *l*, *r* och *v*, ett uttal lika ansträngande för talorganen som klanglöst och vedervärdigt för det svenska örat.

Är denna »fonetiska» vinst värd så mycket, att man därför bör offra en gammal lättskrifven digraf och litteraturspråkets urgamla organiska teckensystem? Vore det ej mera praktiskt och i sann mening pedagogiskt att meddela skolbarnen och den läsande allmänheten, att man i -f och -fv- har det fonetiska tecknet för ett svagare svenskt b-ljud, hvilket ej bör förvexlas med de ljud som skrifvas med v..? Kan det skada, att skolbarnen i dessa »ljudstafningens» tider få denna lilla fonetiska behållning på sina vedermödor med alla språkljudens uttal? Endast den allra råaste nystafningsfanatismen kan bemöta dessa spörsmål med den pedagogiske språkdilettantens öfverlägsna förakt.

III. De labiala ljuden i svenskan.

Till öfversikt af de i talspråket befintliga läppljuden meddelas följande schematiska tabell:

			Bilabiales.		Semidentales.	
			Tonlösa.	Tonande.	Tonlösa.	Tonande.
Mutæ . .	Explosivæ (intensivæ)	Tenues . . .	-*p*-	—	-*f*-	—
		Mediæ . . .	—	-*b*-	—	-*v*-
Spirantes	Fricativæ (extensivæ)	Tenues . . .	-*f*-	—	—	—
		Mediæ . . .	—	-*6*	—	—
Vibrantes-	. Nasales-	. Mediæ . . .	—	*m*, *m*	—	—
Semivocales			—	*w*	—	—

f och *f*.

I det äldre språket funnos endast de bilabiala ljuden *p*, *b*, *f*, *6*, *w*, *m*. Den tonlösa fricativan skrefs med *f*, någon gång med sammanbundet *ff*. Det semidentala *f*, som ej fanns i grekiskan men var det enda i latinet (grek. *f* skrefs här *ph*), därifrån det sedan öfvergått till de nyromanska språken, har först i senare tider genom dessas och lågtyskans förmedling inkommit i svenskan med de främmande lånord, hvilka hafva kort vokal och stark accent i hufvudstafvelsen.

Då f-ljudet uttaladt för sig sjelft (»äff») vanligen blir semidentalt, hänföres det i våra rättstafnings- och ljudläror alltid till detta uttal, och det bilabiala *f* anses ej ens tillhöra svenska språket, ehuru det så godt som uteslutande i hela Sverige begagnas i svagt betonad ställning, till och med i en del främmande ord, såsom *ortograf*, *symfoni*, *amfiteater*, *telefon* o. d. Efter annat bilabialt ljud höres alltid *f* och icke *f*: *lappfogde*, *snabbfotad*, *kamfodral* o. s. v.

I det vanliga talspråket förekommer i flytande tal det bilabiala f-ljudet allmänt såsom anljud före vokal: *far*, *for*, *fil*, *för* o. s. v., samt äfven i ljudförbindelserna -fs och -ft efter kort vokal: *hafs*, *lifs*, *haft höft*, särskildt i alla syd- och mellansvenska munarter, hvilka ej begagna stark accent i dessa ordformer. Det fricativa *f* kontrolleras lätt af de efterföljande s- och t-ljudens fricativa (aspirerade) uttal. Äfven i konsonantförbindelserna fl-, fr-, fn- brukas i dessa munarter oftast bilabiala fricativan *f* med efterföljande fricativa vibranter *l*, *r*, *n*: *flå*, *från*, *fnys*, och det explosiva *f* begagnas här endast vid ordets starkare betoning i satsen. I norra Sveriges klusila dialekter med stark accent på hufvudstafvelsen torde däremot det semidentala *f* vara regeln i dessa ljudställningar, i synnerhet före l, r, n, hvilka då äfven uttalas explosivt och vanligen utan ton. Före vokal lärer dock äfven i dessa munarter bilab. *f* vara rätt vanligt i obetonad diktion.

Då f-ljudet står som slutljud och före vokal, torde det nu för tiden allmännast uttalas såsom semidental explosiva: *straff*, *straff-a*, *soff-a*, *skaff-a*, *stoff* o. s. v., ehuru fricativan *f* äfven i denna starkt betonade ställning ännu är mycket vanlig i medelsvenska munarter. Äfven i förbindelsen -ft föredrages ofta explosivorna *f* och *t* och torde i norra Sverige liksom i Stockholm vara regel. Framför slutande *r* och *l* t. ex. i *skiffer*, *skyffel* är däremot fricativan *f* vanligast, efterföljd af alveolara fricativorna *r* och *l*, hvilka i klusila dialekter ofta blifva tonlösa.

Då tonande spiranten *6* i böjningsändelser åtföljes af -t eller -s, öfvergår han före -t alltid till tonlöst *f*: *gräft*, *styft*, *söft*, *doft*, hvarvid äfven t-ljudet förvandlas till aspirata (-th) i uttalet. Före fricativt *s* kan uttalet blifva antingen *f* eller *tonlöst 6*, beroende på vokalens relativa längd eller korthet: *gräfs* eller *gräбs*. Efter r och l är förhållandet det samma i *ärft*, *arfs* eller *arбs*, *skälft*, *kalfs* eller *kalбs*, hvarvid uttalet vanligen före -s blir i viss mon beroende af, huruvida l och r uttalas fricativt eller, såsom i vissa munarter, som explosivæ mediæ, då *f* blir regeln.

I hvarje fall gifver uttalet i dessa ordformer aldrig semidentalt v, hvarför stafningsformerna -vt och -vs äro fonetiskt omöjliga, äfven i det mest »vårdade och högtidliga» uttal, så vida den talande ej vill göra sig löjlig. Äfven för den fonetiskt oskolade framstår felbeteckningen påtagligt, emedan han alltid anser sig här höra -ft och -fs och hänför beteckningarna -vt och -vs till den uppfattning af v-ljudet, han bildat sig efter v-ljudet i ljudställningarna *val*, *vrida*, där det är utprägladt v och alls icke liknar f-ljuden i -ft och -fs, samt efter bokstafvens alfabetiska namn (»ve»). Man kan med temlig visshet antaga, att »staffelen» med -ft och -fs i stället för de reglementerade skolformerna -vt, -vs uppgå till vida högre procenttal, än de af prof. Lundell uppgifna 4 % fel mot den gamla fonetiska stafningen.

Ehuru de tillkallade sakkunnige hrr Schwartz, Brate och Noreen i sitt förslag till nya stafningsregler förbisågo, att de här förekommande f- och -»v»-ljuden ej tillhörde och ej kunde betecknas lika med de semidentala ljuden, funno de dock fonetiskt omöjligt att med -v beteckna det otvifvelaktiga -f-ljudet före t samt efter kort vokal äfven före s- t. ex. i *haft*, *hälft*, *ärft*, *groft*, *styft* — *hafsens*, *lifsens*, till *lifs* o. s. v. och förordade därför bibehållandet i dessa fall af -f, sedan de fåfängt gjort flera försök att intvinga de bilabiala ljuden under ortografisk »samhörighet» med de semidentala ljuden och beteckningarna. Om de i stället användt en språkhistorisk utgångspunkt för läppljudens fonetiska undersökning och därefter tagit de olika beteckningarna i betraktande, skulle de utan tvifvel snart funnit, att den gamla skrifningen med -ft och -fs ansluter sig till den med afsikt och god urskilning valda beteckningen af det bilabiala б-ljudet med -f och -fv- och därigenom åstadkommer en mönstergill grammatisk samhörighet, som icke kan på annan väg anordnas, så länge alfabetet saknar särskilda typer för de olika artikulationslägenas språkljud inom de särskilda labiala klasserna. Då kongl. maj:ts stafningscirkulär ändock, enligt prof. Lundells vilseledande uppfattning af språkljuden, sökt åstadkomma en »samhörig» beteckning af dithörande heterorgana

ljud och uttalsformer, kunde den endast blifva skenbar och utmynna i en påtaglig kakografi af de förut fonetiskt betecknade olika labiala språkljuden.

Att detta svåra fonetiska missgrepp, som måste betecknas som ett opåkalladt våld mot språkets organiska ljudbeteckning och uttal, också måste ogillas och föranleda rättelse, är mindre underligt, än att de ofvannämnde sakkunnige, sedan de i vissa delar uttalat sig mot den af hrr Lundell och Fridtjuv Berg föreslagna felstafningens införande i skriftspråket, icke desto mindre offentligen deltagit i de 36 språkmännens vetenskapligt ohemula protest mot den sökta rättelsen af de begångna felen.

*

För dem som möjligen tro, att man i dagligt okonstladt tal begagnar det ansträngande dentala uttalet af f- och v-ljuden, anföras här några ord att uttala först med det nämnda, sedan med det vanliga bilabiala:

förfall, förfalska, förfara, författa, förfela, förfäkta, förföra, förfölja, förfördela, fortfara, fullfölja, framfaren, framflytta, framföda;

förvalta, förvandla, förvara, förveckla, förverka, förvilla, förvirra, förvisa, förvittra, förvålla, förvåna, förvägra, förvärfva, förvärra, förevara, förevisa.

Om det dentala uttalet blott användes som »läppgymnastik» och ej af »språkmännen» föreskrefves till dagligt bruk i umgänget, vore mindre att säga om det. Hvad våra ljudläror kunna prestera i fråga om normalt uttal stöter ibland på det otroliga, såsom då hrr Lyttkens & Wulff bland exempel på dentalt f bland andra uppräkna orden: *ömfotad*, *snabbfotad*, *samfund*, *framfusig*, *domför*, *jemföttes*, *samfärdsel*, *samfäld*, *missfirma*, *malmfyndig* — en rik fyndort för svenska kakofonier, som lyckligtvis korrigera sig sjelfva i uttalet.

*

6—-f—-fv-.

Den i svenskan med -f och -fv- betecknade bilabiala fricativan *6*, som på grund af svag accent i ordens hufvudstafvelse i de germanska språken utvecklats af motsvarande media aspirata *bh* och delvis af tenuis aspirata *f*, är ett **spirantiskt b-ljud** med svag medio-labial kontakt, hvilket vanligtvis uppfattas som ett svagare »v-ljud» än det labiodentala v-ljudet, hvilket icke fanns i den äldre svenskan utan såsom förut nämnts inkommit i språket med främmande, latinska, romanska och lågtyska låneord med starkare accentueradt uttal, än det i vårt språk brukliga.

Att *6*-ljudet är en svagare (öppnare) form af b och ej af v framgår bland annat däraf, att *6* vid den föregående vokalens förkortning ej öfvergått till v utan till bb, hvarigenom en mängd dubbelformer i språket uppkommit t. ex. *nä6* = *näbb*, *stu6* = *stubb*, *gra6* = *grabb*, *sku6* = *skubb* o. s. v., samt att *6* såväl före *n* och *l* som efter *l* och *r* i åtskilliga nordiska dialekter med starkare accent efter kort vokal blifvit *median b*, t. ex. *abl*, *gabl* för *a6l*, *ga6l* (*afl*, *gafl*), *nabn* och *habn* för *na6n*, *ha6n* (*nafn*, *hafn*), *þorb*, *tolb*, för *þor6*, *tol6* (*þorf*, *tolf*), hvarvid -*6*n i svenskan alltid blifvit -*mn* (*hamn*) — andra ljudöfvergångar att här förtiga.

Som bekant har *6* i den högtyska ljudskridningen öfvergått till *b*, t. ex. *haben*, *leben*, *werben*, *selber*. Skilnaden mellan *6* och det i svenskan vanliga bilabiala w-ljudet i ordens början, t. ex. *wi*, *war*, *woro*, är hufvudsakligen, att det senare uttalas nästan alldeles utan mediolabial kontakt af läpparne och vid starkare betoning stundom öfvergår till semidentalt v-, hvilket däremot endast undantagsvis är fallet med det konsonantiska *6*-ljudet.

Den fonetiska skilnaden mellan *6*- och *b*-ljuden är, med afseende å artikulationssättet, alldeles den samma som mellan *b* och *p*, hvilket man strax finner vid en jemförelse af kontaktens olika grader af styrka i t. ex. orden *glop*, *glob*, *lof*, hvaremot det semidentala *v* har samma kontakt-styrka som median *b* t. ex. i orden *labial*, *lavera*, *elev*. Man kan därför ej

skrifva *б*-ljudet med *v* t. ex. i *lofva* utan att riskera den missuppfattningen, att »v-ljudet» i det ordet har (eller bör hafva) samma valör och uttal som i orden *lovera*, *hovera*, och att således äfven förvirra uttalet.

Såsom förut är påpekadt var det denna fonetiskt noggranna uppfattning af de olika *б*- och *v-ljuden*, som föranledde 1300-talets ortografer att förändra den från utlandet införda skrifningen med u och w för *б*-ljudet framför vokaler: loua, stawa, till- fu-, ffu-: lofua, staffua.

Härigenom lyckades de genomföra en säker och för läsaren genast i ögonen fallande fonetisk åtskilnad, icke blott mellan de olika uttalen af *б*, *u* och halfvokalen *w*, som ymnigt förekommer i språket, utan ock med afseende på stafvelsens *quantitet* och *betoning*, hvilka fördelar vi ännu åtnjuta genom deras skickliga förfarande med ett alfabet, som saknar särskilda typer för de tonande spiranterna. Att f härvid användes för *б* i ordslutet: *staf*, *graf*, *af*, kunde ej väcka någon betänklighet, då f-ljudet i svenskan *aldrig* förekommer i denna ljudställning. Det slutljudande *б*:s skrifning med *f* (i *staf*, *lef*, *lif* o. s. v.) förefaller oss svenskar alldeles naturlig, dels därför att vi märka den stora skilnad i betoning och tryckstyrka, som på grund af stafvelsens accent-gravis framträder mellan *f* i denna ställning (*б*) och det starkt betonade *v*, dels därför att *б*:s bilabiala uttal och svagare styrka såsom spirant nära öfverensstämmer med den tonlösa spiranten f:s, tonen frånräknad, som vanligen föga bemärkes. Vår sunda språkkänsla säger oss, att beteckningen har ett förnuftigt innehåll, ehuru vi hvarken i hemmet eller skolan fått någon upplysning om det fonetiska förhållandet utan tvärt om ideligen hört upprepas, att vi här skrifva f men böra säga och verkligen uttala v.

Det är i sjelfva verket fast otroligt, att dessa faktiska förhållanden i språket kunnat af språkmän förbises till den grad, att de velat förderfva och förvirra beteckningen af dessa språkljud, utan att för dem kunna erbjuda andra typer, hvilka äro lika användbara som de gamla. Med den fonetiska metod de användt vid differentieringen af f- och v-ljuden kan man

helt visst antaga, att om Medeltidens skribenter ej af vissa ortografiska föredömen föranledts att teckna б-ljudet med -f och -fv utan i stället användt -h för att beteckna den labiala spiranten, liksom fallet blef med -dh och -gh, och alltså skrifvit *habh*, *habha* i stället för *haf*, *hafva*, skulle våra »språkmän» ej tvekat att här finna ett svagt b-ljud och liksom Svedberg funnit h onyttigt samt för den skull förordnat den pedagogiska formen *hab*, *haba* i öfverensstämmelse med *vid*, *väg* för vidh, vägh. Ett skäl för en sådan beteckning fanns verkligen i detta fall, nämligen att då b är bilabialt liksom *б* (-f, -fv-), hade man undgått att förblanda beteckningen för *olika artikulations-lägen*, hvilket vid deras nystafning med -v- är oundvikligt.

Då den gamla ortografiens -f och -fv- *är fullt konseqvent genomförd* vid *б*-ljudets beteckning i svenska språket, behöfver man ej utförligare exemplifiera den än genom anförande af de olika fall, då den begagnas:

1. Såsom slutljud efter svagt betonad lång vokal: *haf*, *håf*, *hôf*, *huf*, *hof*, *väf*, *löf*, *styf*.

2. Efterföljdt af vokal: *hafva*, *håfva*, *lofva*, *påfve*, o. s. v.

3. » » konsonant: *hafre*, *ifra*, *öfre*, *nafrar*, *bäfrar; kafla*, *loflig*, *liflig; greflig*, *öflig*, *säflig; skafd*, *söfd*.

4. Efter *l* och *r* i ord med kort vokal: *arf*, *härfva*, *torf*, *torfva*, *garfva; half*, *golf*, *elf*, *ulf*, *halfva; skälfde*, *hvälfde*, *ärfde; silfret*, *pulfret* m. fl.

Det fricativa uttalet med *б* kontrolleras i dessa fall af de vidstående konsonanterna l, r, d, hvilka i högsvenskan tillika blifva fricativa, så att ljudförbanden fonetiskt måste tecknas t. ex. *aбλa*, *naбrar*, *skaбð* o. s. v. (se ljudtabellen 2).

De i våra ljudläror anförda exempel på betonadt *labiodentalt v* i nämnda ljudställningar, såsom i *skŏvel*, *krăvla*, *skŏvla*, *stŏvel*, *skrăvla*, *hŭvud*, *hŏvding*, o. d. tillhöra ej högsvenskan men väl vissa dialekter med benägenhet för vokalförkortning, somliga äfven för starkare accent. Orden *häfd* och *häfda* uttalas visserligen, liksom andra afledda ord af samma typ (dygd, däld, rymd), ofta med kort vokal och betonadt *v: hăvd*, *hăvda*, men äfven enligt beteckningen häбd, häбda, och är enastående.

Såsom exempel på den skarpa fonetiska iakttagelse af *skilnaden i uttalet mellan б och v*, som i talspråket gör sig gällande, kan anföras, att ett antal låneord, som ansluta sig till svenska ordstammar med *б* men till form och betoning afvika från de svenska orden, allmänt skrifvas enligt sitt uttal i analogi med främmande ord och ej efter regeln för stamorden. Sådana äro t. ex. *haveri*, *hovera*, *leverera*, *lovera;* hvaremot t. ex. låneorden *prestaf* och *kaluf* såväl uttalas som allmänt skrifvas i analogi med de svenska orden *staf*, *luf*, hvilka nu enligt den nya stafningen skola skrifvas *stav*, *luv* i likhet med oliv, motiv och dylika med *dentalt v* uttalade ord.

Af dessa exempel, som kunna ökas med flera, framgår att den folkliga uppfattningen af språkljuden och deras ortografi ofta nog är säkrare och bättre än yrkesfonetikernas, som ibland grumlas af grammatiska termer utan fonetisk grundval, hvilka förleda dem till både fonetiska och ortografiska missgrepp af betänkligaste art, såsom beträffande *б*- och *v*-ljudens qvalificering och skrifning.

Då såväl Hazelius som sedermera prof. E. Tegnér såsom skäl för *б*-ljudets skrifning med v anförde, att vår skrift därigenom — sedan den ortografiska skilnaden blifvit undanröjd — skulle närma sig våra skandinaviska fränders, danskars och norrmäns, och göra litteraturen ömsevis mindre främmande, hafva de förbisett, att detta närmande endast blefve skenbart, enär det svenska med -f, -fv- fonetiskt betecknade *б*-ljudet i danskan skrifves med b t. ex. i *pibe*, *sträbe*, *röbe*, under det att den mot -f, -fv- svarande beteckningen med v i *liv*, *leve*, *levnet*, *gave*, *havre*, i danskan hvarken föreställer vårt *б* eller *v* utan är en ofonetisk beteckning af det bilabiala *w* med läpprundning och velar modifikation, som i engelskan betecknas med w. Långt ifrån att unifiera de fonetiska beteckningarna i nordiska språk skulle den svenska v-reformationen endast maskera den fonetiska skilnaden och framkalla misstag i fråga om de olika idiomens verkliga uttal och ljudvärden. Äfven ur den synpunkten blir den svenska v-stafningen onyttig och förfelar sitt »skandinaviska» syftemål, hvilket i slika fall aldrig bort af fonetikern ifrågasättas.

af (*a6*) och *av.*

Våra språkreformatorer skulle däremot haft större skäl att anföra den danska stafningen af ordet *af* såsom *en* grund för bibehållande af denna stafning i vårt språk, äfven om den befunnits fonetiskt oriktig, såsom i danskan är förhållandet, men icke i svenskan.

Danskarne, som uttala detta ord som *aw* (au) eller vanligen endast *a'*, funno genast, när v infördes såsom tecken för deras w, att *af* måste undantagas från regeln af obevekliga ortografiska skäl. Så snart *av* i sammansättningen möter började v, såsom i *av-vinde*, *av-vige*, *av-vise*, *av-veje*, *av-vride* o. d. måste det uppfattas som *awvinde*, *awvige*, hvilket är omöjligt i uttalet, som i stället ger *a'vige*, *a'vinde* o. s. v., liksom äfven i de flesta andra fall: *a'passe*, *a'bruge* o. d. Man fann därför nödvändigt att ej ändra denna gamla ordbild.

Våra fonetiker hafva ej ålagt sig en sådan ortografisk hänsyn, ehuru den i svenskan af andra skäl är ännu mera nödvändig just ur fonetisk synpunkt.

Det svenska *af*, som i högspråket uttalas *a6*, i dialekterna ofta *å6* eller *å'*, uttalas i sammansättningar nästan aldrig med betonad labiodentalt *v* utan med bilabialt *6*. Något annat uttal är ej häller möjligt framför labialerna p, b, f, w och m, hvilket man kan förvissa sig om genom att uttala nedanstående sammansättningar:

före p: *a6packa*, *a6passa*, *a6plana*, *a6profva*, *a6putsa;*
» b: *a6basa*, *a6blåsa*, *a6brösta*, *a6börda*, *a6bida;*
» f: *a6falla*, *a6fatta*, *a6flyta*, *a6fordra*, *a6fyra*, *a6frysa;*
» w: *a6wika*, *a6wisa*, *a6wakta*, *a6weta*, *a6wita*, *a6wittra;*
» m: *a6magra*, *a6matta*, *a6meja*, *a6måla*, *a6mäta.*

De länge i skrift synliga formerna *avita*, *avog*, *avund* bredvid de normala *afvita*, *afvog*, *afund* antyda samma uttal jemte ovisshet om ordens etymologi.

I alla dessa och liknande förbindelser af *6* och annan labial blir stafningen med v ej allenast alldeles ofonetisk och omöjlig att uttala, utan ock missvisande om accenten i sådana mot all svensk ljudlära stridande stafningar som *avvakta*,

avvika, *avvisa*, *avvita* och dylika kakografier, hvilka Rydqvist också hänvisade till italienskan såsom fonetiskt afbildande dess starka accent, korta vokaler och skarpt betonade dentala v, men alldeles missledande för vårt uttal. Om dentalt v användes före labial, såsom i *av-basa*, *av-vika*, enligt skolstafningen, föranleder det hiatus (ofonetisk paus) i uttalet och röjer sålunda felstafningen.

I sammansättningar med börjande palataler blir uttalet ungefär detsamma:

före k: *a6kasta*, *a6klappa*, *a6korta*, *a6kroka*, *a6knappa*;
» g: *a6gå*, *a6gnaga*, *a6glömma*, *a6grund*, *a6guda*;
» h: *a6handla*, *a6hugga*, *a6hålla*, *a6hysa*.

Framför dentala och alveolara konsonanter i ordspetsen, såsom i *a6damma*, *a6draga*; *a6tala*, *a6torka*, *a6tröska*; *a6lassa*, *a6locka*; *a6runda*, *a6raka*; *a6nöta*, *a6nypa*; *a6jaga*, *a6jemna*; *a6sjunga*; *a6skala*, *a6skilja*; *a6såga*, *a6sakna*, *a6skaffa*, *a6skrapa*, är det lättare att uttala det dentala v-ljudet än i andra ställningar. Men det förekommer äfven här i talspråket endast undantagsvis, vid en afsiktlig starkare betoning af ordet i fråga, medan det bilabiala *a6* är den allmänna regeln.

Den uppmärksamme läsaren kan lätt öfvertyga sig om det verkliga uttalet i såväl dessa som andra sammansatta ord, där förra ordet slutar med -f (*6*) och det senare börjar med annan konsonant, ifall han uttalar dem så, som de pläga uttalas i flytande tal och icke så som orden pläga utsägas när man bokstafverar dem, såsom vid den första undervisningen i läsning och stafning felaktigt brukas.

Ehuru prof. Tegnér i sin skrift »Natur och onatur i svensk rättstafning» (1886) alldeles förbisett här påvisade förhållanden i det svenska språkbruket, har han dock förordat »en tids anstående» med reformeringen af ordet af:s teckning med av, dels för att ej såra den läsandes känsla genom denna kakografi, dels för att ordet är så kort och bland de allra vanligaste, och slutligen därför att danskan gjort ett undantag för *af*.

I fråga om kortheten borde *uf* och *yf* väl röna samma undseende som af, äfven om man förliker sin känsla med den

skenfagra onaturen i alla de andra orden, där det danska v figurerar för det svenska, naturliga uttalets *b* d. v. s. -f, -fv-. Tillåter man naturens vanställande i de otaliga fall då nystafningen förbrutit sig, blir ju utsikten att bevara en liten vrå af språket från den allmänna vandaliseringen mycket ringa, huru kär denna vrå än blifvit för det fosterländska sinnet och språkkänslan. *Væ victis* — det är lösen äfven bland fonetikens hunner och vandaler, såsom prof. Tegnér fått erfara i af.

w och *v*.

Vissa språkmän, som följa den fonologiska tyska schablonen, hafva antagit, att de förhistoriska språken haft två skilda v-ljud, båda bilabiala, det ena en fricativa, det andra halfvokaliskt, hvilka i germaniska språk i det närmaste skulle sammanfallit till ett ljud, i den gotiska runraden tecknadt med ᚹ, i den skandinaviska yngre runraden återgifvet med ᚢ, tecknet för u. Med detta antagande må hafva förhållit sig huru som helst, så är det i hvarje fall fullkomligt säkert, att den bilabiala fricativan i forntiden alltid varit och i svenskan fortfarande är samma spirantiska b-ljud, som vi ännu uttala efter grav accent i hufvudstafvelsen.

Allmänt antages att det halfvokaliska w-ljudet i fornsvenskan var bilabialt w med velar modifikation, lika med engelskt w. Äfven detta antagande tarfvar nog bättre undersökning i särskilda fall, men säkert är, att det ej var dentalt. Då det bilabiala *w* (utan velar modifikation) ännu finnes i högtyskan, medan lågtyskan endast lär hafva labiodentalt *v*, synes däraf vara troligt, att detta senare genom hanseaterna och de lågtyske invandrarne under 12—1300-talen öfverflyttats hit, då deras språk och uttal rådde i städerna och de högre samhällsklasserna såsom förnämligt kulturidiom, i ännu högre grad än det dansknorska litteraturspråket hos Björnson och Ibsen på senare tiden gällt som kulturellt mönsteridiom för våra »genombrottsförfattare» och tidningsskrifvare.

I Medeltidens skrifter brukas nästan uteslutande v eller w såsom tecken för början de v-ljud: *val*, *wæria*, medan u (jemte w) oftast förekommer i inljud. Någon säker grund för antagandet af engelskt w i ordspetsen under den senare Medeltiden finns således ej, om man ej vill sluta därtill af uttalet i vissa svenska dialekter, där man uttalar *war*, *wi*, *weta* med detta ljud.

Vid sådant förhållande är det högst egendomligt, att alla våra fonetiker med Lundell, Noreen samt Lyttkens och Wulff uppgifva, att svenskan numera endast äger *ett* v-ljud, det *dentala*, som benämnes »vanligt v» och uppgifves vara en tonande *fricativa* med dental kontakt. Beskrifningen brukar dock i det närmaste passa in på de bilabiala w- eller *б*-ljuden. Samma förvexling föreligger alltså här, som vid de olika f-ljuden.

Om man ej utan vidare utgår från det labio-dentala v-ljudet i starkt betonade ställningar såsom typ för v-ljuden i svenskan, enär detta ljud blott kan betraktas såsom undantag i språkets inhemska ord, finner man lätt, att v-ljudet i ordspetsen af dessa i regeln är *bilabial halfvokal* med *ingen* eller ytterst *obetydlig labial kontakt* och utan vare sig *läpprundning* eller *velar modifikation.* Så uttalas t. ex. *var*, *vi*, *veta*, *vår*, *voro*, *väta*, *vört* alltid, så snart ej särskild betoning undantagsvis förekommer, då dental kontakt gärna inställer sig. Detta inträffar vanligen äfven då bokstafven v benämnes »ve», och troligen äfven vid rättstafningsexercisen i skolorna, då läraren ju söker framkalla ett »tydligt uttal» och i grammatiken eller rättstafningsläran ej finner något annat v-ljud beskrifvet eller ens omnämndt. Annan hemul för sitt »vanliga v-ljud» synas våra fonetiker icke heller hafva vid sina termer och ljuddefinitioner.

Den bilabiala halfvokalen, här tecknad fonetiskt med *w*, måste fördenskull anses vara det vanliga svenska v-ljudet, hvilket ibland vid stark betoning och i flertalet utländska ord aflöses af den labiodentala explosiva median *v*, när v-ljudet i dessa fall, såsom vanligt, har stark accent och då uttalas med dental kontakt af medians styrka, hvilket visserligen förutsätter, att den talande har sina öfre framtänder i behåll. Att för detta explosiva v-ljud använda -f

och -fv- såsom beteckning, är alltså ett fonetiskt och ortografiskt fel, som dock mycket sällan förekommer i svensk skrift. Här anföras några exempel på *v*-ljud:

vaccin, *valvera*, *vanilj*, *vandal*, *vallon*, *vapör*, *vaselin*, *ventil*, *via*, *vers*, *visir*, *vibrera* — dessa och dylika ord med begynnande v- uttalas af svenskar lika väl med bilab. *w* som med semident. *v*, om ock detta i många fall är vanligast;

skavank, *kavaj*, *kavat*, *favör*, *gravör*, *divan*, *privat*, *rival*, *juvel*, *oval*, *klavér*, *lavin*, *avis*, *provins*, *revir*, *civil*, *nevö*, *revers*, *servet*, *korvett*, *november*, *konvex*, *klav*, *konkav*, *alkov*, *motiv*, *relativ*, *manöver* o. s. v. — alla tusentalen igenom i ordlistan öfver svenska språkets *aqvisitioner* ur de romanska språken, där detta v-ljud med den starka accenten är enrådande.

Hvilken afgörande betydelse denna accent har för det svenska uttalet af ifrågavarande språkljud visar sig, när böjningsändelserna -t och -s följa på v i dessa ord: vi skrifva och säga *relatívt*, *adjektívt*, *adjektívs*, men uttala ibland *rélatiб*, *ádjektiб* och skrifva då stundom *relatif*, *adjektif*, *relatift*, *adjektifs*. Om man någon gång ser en sådan stafning — till och med Rydqvist begagnade den — fattar man den såsom beteckning för den ändrade accenten och uttalet, men när t. ex. orden *juvel*, *civil*, *revers*, *november* stafvas *jufvel*, *cifvil*, *refvers*, *nofvember*, stötas vi icke blott af den ortografiska bocken, utan än mer af det fonetiska misstag skribenten begått mot accenten och v-ljudets uttal.

Som prof på resp. dentalt och labialt v-ljud i svenskan meddelas följande ord att på försök uttalas först med det ena och så med det andra v-ljudet:

vad, hvad, vagel, vak, hval, val, ved, vef, vek, hvem, ven, hven, vid, vif, vig, vik, hvila, vin, hvin, hvit, våd, våg, vän, värd, hväsa, väsen, vörda, vört;

bevaka, bevara, ehvar, beveka, bevilja, bevisa, ehvem, bevåg, bevara, afvisa, afvita, förevita, bohvete, samvete, samvaro, närvaro, ovan, ovaraktig, oviken, ovis, ovig, oväder, ovanlig;

svar, svår, svåger, besvara, försvaga, besvika, besvära, försvenska, bekväm, kvaf, kvar, kväll, kvinna.

Följande lilla språkprof (med nystafning) att uttala med dentalt *v* ger en föreställning om de vedermödor detta språkljud skulle förskaffa oss i vårt dagliga tal, om det vore det enda som kunde användas:

Vi voro väl vänner, men vid avvägen ville Valfrid vika av till vänster och visste varken vart den vette eller var han själv var i vida villa vildmarken.

Har man lyckligt stretat igenom dessa ve'n, lär man ej kunna undgå att »producera» två af prof. Noreen noga beskrifna språkljud af labialernas klass i svenskan, det ena en »medial pertonerad oral tremulant», som uttalas och skrifves »ptro», det andra en »medial perspirerad oral resonant», som lär fonetiskt tecknas »puh».

När de verkliga v-ljuden för jemförelse med vårt gamla urgermanska *б*-ljud — hvilket de andra germanspråken redan under Medeltiden förlorat vid beröringen med sina kelto-latinska och slaviska grannar, på samma gång deras accent-förhållanden undergingo en genomgripande förvandling, tydligast framträdande i den högtyska ljudskridningens fonetiska resultat — här blifvit indragna i denna redogörelse, har det äfven skett för att klarare belysa de i vårt språk ännu lika kraftigt som förr verkande lagarne för fricativ-bildningen. Då den tyska ljudfysiologien gifvetvis ej närmare kunnat studera dem i svenskan, har den byggt sina fonetiska termer och ljuddefinitioner på tyskans fonetiska förhållanden och aldrig erfarit, att fricativ-bildningen i svenskan fortfarande följer de gamla lagarne och omfattar språkets hela konsonantiska ljudsystem, sålunda äfven sibilæ och vibrantes (liquidæ), ehuru den på det området, till följd af ljudens skiljaktiga bildningssätt, framträder under något afvikande former, såsom af bifogade *ljudtabell 2* synes. Att våra egne fonetiker äfven i väsentlig mon förbisett förhållandena i svenskan, ehuru material till deras bedömande numera ej fattas, kan ej gärna förklaras på annat sätt, än att de fäst för stort afseende vid den tyska fonetikens uppfattning af de germanska språkljuden och saknat förmåga att sjelfständigt bedöma och klassificera de svenska.

Hv-, sv- och *v-*.

Då någon förändring af compositan hv- icke begärts hos Kongl. Maj:t af de skollärаresällskaper, hvilka på hrr Lundells, Bergs och E. Schwartz' uppmaning petitionerat om ändring af -f, -fv- och -dt, men hr Fridtjuv Berg sedermera såsom föredragande af ärendet i konseljen genomdrifvit hv:s utbytande mot v-, synes han hafva följt en anvisning af prof. A. Noreen, som fogats till »de sakkunniges» utlåtande i ämnet. Hr Noreens motivering, som här ofvan blifvit refererad, läses i »Pedagogisk Tidskrift», 1:a häftet för 1906.

Då emellertid denna motivering ej i sina sex momenter innehåller annat spår af språkvetenskaplig undersökning af denna stafning, än ett löst yttrande af prof. Tegnér om ljudförbindelserna hv, hj, lj, kan den ej föranleda någon allvarsam granskning.

Hv-, som ursprungligen i germaniska språk föreställde *chw*, d. v. s. *postpalatal* tonlös fricativa + *bilabial* halfvokal med *velar* modifikation, föreställer i medeltidssvenskan *h* + *ett bilabialt w-ljud* och skrifves i regeln med hu-, stundom omväxlande med hw-, i sådana ord som *hual*, *hualf*, *huar*, *huat*, *huarf* o. d. Den af prof. Söderwall uppstälda hufvudformen hv- förekommer aldrig i tidens skrifter.

Då samma skrifning med u eller w likaledes är regel i ljudförbindelserna *du-*, *tu-*, *þu-*, *su-* och *qu: duala*, *duærg*, *tueka*, *þuar*, *þuat*, *sua*, *suara*, *sueriki*, *suerighe*, liksom i *quaf*, *quidher*, *quinna* o. s. v., synes detta antyda, att u, w i inljud då möjligen hade ett från anljudande v afvikande uttal och föreställer samma *bilabio-velara w*-ljud, som ännu från Skåne till Norrbotten höres i många svenska landsmål, utom i provinserna närmast hufvudstaden. Ända fram mot 1700-talet skrefs detta bilabiala w-ljud allmänt med u, ehuru w under 1600-talet blef allt vanligare. Detta berodde utan tvifvel främst därpå, att Renaissancens grammatici med Petrus Ramus i spetsen kommit till den åsikten, att latinets v borde vara tecken för *consonans*, u för *vocalis*, och att det äldre bruket borde därefter rättas; troligen har äfven den tyska

skriften med sitt w för vårt u bidragit till den svenska stafningens ändring.

Då samma mening gjorde sig gällande äfven rörande i och j, blefvo 1600-talets ortografer slutligen ense om, att konsonantiskt (halfvokaliskt) u och i borde utbytas mot w och j. Skriften fick alltså de nya formerna *hw-*, *dw-*, *tw-*, *sw-* och *qw-* samt *dj-*, *hj-*, *lj-*, *nj-*, *sj-* och *stj-*, hvilket oundvikligen i de flesta fall måste leda till ett nytt uttal af dessa ljudförbindelser, då w och j ej längre hade valör af halfvokaler utan af konsonanter, hos alla dem som i skriften hade mönstret för sitt uttal. Hos allmogen, som föga påverkades af beteckningen, gick uttalsförändringen vida långsammare, så att det gamla uttalet ännu höres i landsorter på längre afstånd från de större städerna och deras skriftlärda uttal. Att så varit förloppet är desto påtagligare, som ändringen i uttalet försiggått samtidigt med ortografiens ändring och haft sin början i Stockholm.

Vi hafva därför att betrakta uttalsformerna *vilken*, *vad*, *jup*, *jort* (f. hiort), *jul* (f. hiul), *jus*, *juf*, *juta* (f. niuta), *ʂö*, *ʂu* (f. siö, siu), *ʂälpa* (f. stielpa) m. fl. såsom väsentligen ortografiska och sammanhängande med den grammatiska skolundervisningens inpräglande af det konsonantiska uttalet af i och u, äfven om man antager, att vissa analogier och böjelser för ett mindre utpräglad uttal medverkat, i synnerhet i sådana fall där betoningen gynnat förändringen.

Hvad särskildt hv:s förändring till w angår, hafva vi säkra bevis för, att i 1700-talets början hu- var det allmänna uttalet i Sverige, och att uttalet med w då ännu var inskränkt till Stockholm, där det troligen förefunnits allt sedan staden till större del beboddes af lågtyskar, som ej kunde uttala hw- och uteslutande begagnade *dentalt v*, hvilket äfven de högre klasserna tillegnade sig under våra baltiska förbindelser i krig och fred. Här må endast anföras hvad den tidens främste fonetiker, den mångerfarne Urban Hiärne härom betygat: »Det är förtretligt och ganska förargligt att höra, h u r u d e h ä r i S t o c k h o l m, ju lengre ju meer, bortleggia

detta aspiratum (hu-), som i sig sjelft är manligit, prydeligt och mycket anseenligit och i dess stelle uthtenja allenast w».

Svedberg, som var född och lefde i landsorter där hw- alltid uttalades på svenskt sätt, var ock lika ifrig för tecknets bevarande i skriften, som hans vedersakare i fråga om vokal- och fricativ-beteckningen, Hiärne. Men båda förbisågo tyvärr, att uttalets bevarande var närmare beroende af skrifningen med det fonetiska hu-, som då redan var nästan bortlagd; tecknet betydde här saken, det riktiga uttalet.

Betraktar man det nuvarande fonetiska förhållandet i dessa composita, finner man att stafningen i förbund med rättskrifningslärans regler, i generationer inpluggade, att »v-ljudet stafvas i vissa fall med hv- och j-ljudet med dj, lj, nj, hj», numera någorlunda motsvaras af det »bildade allmängiltiga uttalet» med halfvokaliskt *w* och *i*, men att det gammalsvenska uttalet alltjemt i vidsträckta områden af Sverige och Östersjöprovinserna är rådande, med olika utbredning i de olika ljudförbindelserna, såsom folkligt uttal med anslutning till skriften. Fasthåller man den nationellt demokratiska grundsatsen, att skriften bör betjena menige man lika väl som de högste i samhället, så i ord och uttryckssätt som i former, och att hvar man bör tryggas vid ett rätt bruk af sitt modersmål, lider det väl intet tvifvel, att ändringar i det häfdvunna skriftspråket rättvisligen icke böra ega rum i sådana fall, där den brukliga skriftformen är uttryck för talseden i vidsträckta bygder af landet, hvilket just i hög grad gäller om dessa ljudförbindelser. Att med denna grundsats jemföra den »pedagogiska» om stafningsregelns lättlärdhet, är att förbise saken, innehållet för en form af mer än tvifvelaktigt värde.

En språkhistorisk iakttagelse gifver vid handen, att när bortfall af konsonant eger rum i ordens början, inverkar det vanligen icke på efterföljande vokals uttal. När h, l, n, d bortföllo framför u och i, sedan dessa konsonanterats i förbindelserna hu-, hi-, li-, ni- och di-, fick man *wad*, *ielpa*, *iup*, *iuta*, *ius* för *hvad*, *hjelpa*, *djup*, *ljuta*, *njuta*, *ljus* — förutsatt att konsonanten alldeles försvunnit, hvilket ju i många fall icke

kan konstateras. Fonetiskt sedt skulle vi således, hvad hv-beträffar, hafva att välja mellan ett tecken för bilabialt w, som här numera i högspråket användes, *hv-*, som ännu i formerna *hw-* och velart *w* förekommer i våra folkliga dialekter, och det dentala *v*, som i regeln näppeligen uttalas någonstädes. Valet kan ej vara tvifvelaktigt för fonetikern, så länge språket saknar särskilda tecken för w- och v-ljuden och då hv- såväl fonetiskt som etymologiskt i vissa ord är att obetingadt föredraga framför det tvetydiga v, alla de tungt vägande praktiska och litterära omständigheterna i språkets häfd oberäknade, hvilka i skriften omöjligen kunna förbises utan svåra olägenheter vid dess afläsning.

Trots 1600-talets grammatiska bokstafspedanteri med j och v för i och u bevarar språket ännu den gamla ljudförbindelsen -u- (w) med vokal, tecknad *dv-*, *tv-*, *sv-*, *kv-*, *qu-* i sådana ord, som *dwala*, *twål*, *swår*, *kwinna*, *kwaf*, *qualitet*, där uttalet ännu gifver *bilabialt w* och icke nystafvarnes »vanliga» *dentala v*, som endast framkommer vid ordets starkare accentuering, vanligast efter dentalerna d och t. Detta uttal motsvarar således den ända till 1700-talet öfliga skrifningen med *du-*, *tu-*, *su-* och *qu-* och utgjorde tvifvelsutan den fonetiska grunden till beteckningen med *qu-*, som lånad från latinet bibehållit sig i de flesta nyare språk.

Till belysning af de »sakkunniges» insikt i detta förhållande anföres här, hvad de därom yttrat i sitt infordrade betänkande (Pedagog. Tidskr. 1906 1 h.):

»I förbindelsen *sv-* i t. ex. *svag* finnes säkerligen ett mellanljud mellan f och v, liksom i *gavs*. Då nämnda förbindelse i inhemska ord tecknas med *sv-*, borde samma ljudförbindelse i *sfär*, *sfinx*, *hund-sfott* äfven tecknas med sv-, således: *svär*, *svinx*, *hundsvott*, *intressesvär*. I orden *atmosfär*, *hemisfär*, som uttalas *atmos-fär*, *hemis-fär*, torde däremot, då samhörigheten med *svär* icke mera gör sig gällande i uttalet, f bibehållas».

Man frågar sig här ej utan förvåning, hvarför ej det märkvärdiga »mellanljudet» icke lika väl kunde skrifvas med f, då ju allt bryderi varit onödigt och man tillika undgått den rent befängda dubbelskrifningen: *svär* och *sfär*. Med

tillhjelp af dessa sakkunnige var det ej underligt, att regeringen fann den nya stafningen af f- och v-ljuden fonetiskt och pedagogiskt alldeles nödvändig och i socialt afseende välgörande. Upptäkten af ett nytt mellanljud i språket hade ej heller skett förgäfves, då man fått både *svär* och *fär*.

Ingen som hade med denna skriftreform att göra kunde väl föreställa sig, att tre särskildt för reformens vetenskapliga pröfning tillkallade sakkunnige språkmän hade så bristfällig kunskap om svenska språkets ljud och uttal, att de saknade all kännedom om ett af det allmänna talspråkets vanligaste språkljud, det bilabiala v-ljudet, och betecknade det som ett »mellanljud» mellan de semidentala f- och v-ljuden. Vid sådant förhållande var det ju ej underligt, att dåvarande ecklesiastikministern, som icke var språkman, samt konungens öfrige i ärendets pröfning deltagande rådgifvare misstogo sig om reformens beskaffenhet. Underligare vore det däremot, om det sålunda tillkomna beslutet om skrifsättets ändring af ena eller andra skälet skulle befinnas omöjligt att revidera, sedan det nogsamt visat sig, att den stora allmänhet som känner och begagnar skriftspråket ej kan stillatigande åse dess felaktiga och godtyckliga behandling af »fackmännen».

IV. **-*t* och -*tt* för -*dt*.**

Reformen af -dt, som i »pedagogiskt» afseende förefallit en stor del af våra rättstafningslärare så nyttig och lättande för reglernas inlärande på det lägsta skolstadiet, hafva de för nyheten ifrande språkmännen ännu tvärsäkrare ansett sig kunna förorda såsom alldeles oberörd af några fonetiska förhållanden i språket. Fäster man sig uteslutande vid språkljuden i beteckningen -dt, är det ju otvifvelaktigt att de icke påkalla annan stafning än -t eller -tt.

Annorlunda ställer sig frågan, om man vid dess pröfning äfven tager hänsyn till en annan sida af språkbeteckningen, som icke kan alldeles åsidosättas, nämligen betoningen och den därmed sammanhängande beteckningen af språkljudens

längd och tryckstyrka. Ty i så fall finge man ett »fonetiskt» göra med alla våra dubbelskrifna konsonanter, hvilka ju icke uttalas såsom två särskilda språkljud och alltså svårt förgripa sig mot den redan af Hoof och Hazelius förkunnade fonetiska grundprincipen, att hvarje ljud skall betecknas med ett tecken, liksom hvarje tecken blott får motsvara ett enda ljud. I *katt* och *skratt*, *knall* och *fall* höres ju blott ett t och ett l, och deras tveskrifning är endast och allenast ett tecken för att den föregående vokalen är kort, t och l »långa». Detta måste alltså betraktas såsom »ljudstridig» stafning, därest man ej vill medgifva, att accenten (tryckstyrkan) och tonhöjden också kräfva sin beteckning i svenska språket, om det skall skrifvas fonetiskt. Härtill kommer en annan företeelse i språket, nämligen det folkpsykologiska sträfvandet att särskilja de olika begreppen i sådana fall, där ordens form döljer eller undanskymmer begreppsskilnader, som för språket äro af stor vikt att hålla åtskils. Äfven i dessa afseenden lemnar språkhistorien och språkbruket på skilda tider talrika exempel på begreppsmessiga differentieringar af ursprungliga homonymer, hvilka i hög grad förtjena uppmärksamhet vid bedömandet af vår nuvarande ortografi.

Liksom fricativbildningen i de äldre germanspråken var en ljudfysiologisk följd af det minskade tryck (intensitet), hvarmed språkljuden i ordstammens slut måste uttalas, då de kommo under inflytande af en svagare betoning (*accent*) och en samtidigt stundom framträdande ändring i quantitetsförhållandena inom fonemet, visar sig följden häraf äfven i språkets obetonade eller svagt betonade slutstafvelser.

Äfven ändelserna i våra participia præter. hafva undergått ljudvexlingar i vissa former till följd af ändringar i accentförhållandena, då grav accent med svagare tryck (tonvikt) inträdt för akut med starkare tryck på stafvelsen eller ljudet, samt äfven tvärt om.

De starka verben, där ändelsen i part. præt. maskul. ursprungligen var *-ans*, (*funþ-ans*), inträdde genom assimilation och vokalförsvagning formen *-inn*, i isländskan så betecknad

(*funn-inn*), i fornsvenska skrifven *funn-in*, i neutrala formen *funn-it*. Båda formerna häntyda på bitryck i ändelsen efter föregående gravis i stamstafvelsen. I de svaga verben, där maskulinändelsen i isländskan var *-aðr*, *-ðr*, i fornsvenskan *-aþer*, *-þer* (*stafu-aþer*, *byg-þer*), neutraländelsen däremot *-at*, *-t* (*stafu-at*, *byg-t*), har förhållandet varit annorlunda, i det att maskulinändelsen saknat bitryck efter stammens gravis, neutraländelsen däremot haft bitryck, hvilket framgår af ändelsens *-t* (tenuis) och förklaras af den äldre formen, som i gotiskan var *-ata* (*stab-ata*). Bitrycket hade alltså uppkommit vid den gamla ändelsens kontraktion till -at (-t).

Sedan part. pr. neutrum i början af 1300-talet blifvit fullt införlifvadt med verbets modalformer såsom ett supinum med särskild funktion i verbet, framkallades häraf efter hand samma betoning i supinet som i de andra obetonade verbalformerna, så att uttalet blef *stàfu-ăt* liksom *stàfuă*, *stàfu-ăþe*, *stàfu-ăr*. Följden häraf blef snart nog, att ändelsens -t i stafuăt försvagades, först till tonlöst *-th*, sedan till tonande *-dh*, hvilken senare form i slutet af 1400-talet tog öfverhand. Man skref alltså först *funnith*, *stafuath*, sedan *funnidh* (*-edh*), *stafuadh* (*-edh*), hvilka former äro rätt vanliga långt fram på 1600-talet. På samma sätt försvagades det äldre -t i alla obetonade slutstafvelser till -th och -dh, mot slutet af 1600-talet ofta skrifvet -d: *stafu-ad*, *ded*, *huilked*, *annad* o. s. v. I talspråket blef detta -dh slutligen alldeles förstummadt, så att man, såsom ännu i många högsvenska dialekter, uttalade: *har stafva'*, *funni'*, *hvilke'*, *mycke'*, *någe'*, *anna'*, *dä'*.

Men redan i slutet af Medeltiden inträdde i sammanhang med denna accent- och ljudförändring i den nya supinformen äfven i part. præt. maskulinum den förändring, att den i neutralformen rådande accenten med starkt bitryck: *stàfu-át*, *fùnn-ét*, intränger äfven i de svaga verbens part. præt. maskul., så att uttalet här i stället för det äldre *stàfu-ădh* blir först *stàfu-ath*, sedan *stafu-át*, hvilken maskulinform finnes redan i 1526 års Nya testamente och är mycket vanlig till början af 1700-talet. Detta uttal torde säkerligen hafva sin grund däri, att den förut tonlösa slutändelsen vid denna tid antog *levis*

(halftryck), då spiranten -dh måste öfvergå först till -th, sedan till explosivan -t. Schemat var alltså under denna tid:

part. præt. mask.: fùnn-ėn, ståfu-åt;
» » neut.: fùnn-ėt, ståfu-ådt (-åt);
supinum: funn-ĭdh (-id), stafu-ădh (-ad).

Den maskulina formen *stafvat* förefinnes ännu på så vidt skilda håll i talspråket, som i Vestergötland och Finland, formen *stafvadh* i supinum på flera håll, t. ex. i Nerike, vittnen om accentueringen för 200 år sedan i det bildade högspråket.

Emellertid framträdde snart behofvet af en differentiering mellan mask.- och neutr.-formerna af participet, sedan dessa i de svaga verben i det närmaste sammanfallit, och så uppkom, troligen med stöd af analogien med maskulinformerna *bygd*, *ställd*, *känd* af den 2:a konjugationen, den nuvarande formen *ståfv-åd* i stället för *ståfv-åt*, med bibehållen accent och bitryck på slutstafvelsen men med median -d för tenuis -t, hvarigenom schemat blef:

part. præt. mask.: fùnn-ėn, ståfv-åd, må`l-åd;
» » neutr.: fùnn-ėt, stafv-ådt, må`l-ådt;
supinum: fùnnĭt, ståfv-ăt, må`lăt, med slutande spirantiskt -th.

Supinerna hafva alltså samma obetonade ultima som modalformerna ståfvăr, ståfvăde, ståfvă, medan participformerna hafva g r a v i s i stammen, bitryck och l e v i s i ändelsen, d. v. s. de äro betonade på samma sätt som t. ex. v å r n a t t, b i s a t t, och kunna med samma skäl som dessa ord tecknas med dubbel konsonant, hvilket en del fonetiker t. ex. Hoof i »Dialectus vestrogothica» äfven begagnat: *hälgatt*, *skrewett*.

Den nuvarande stafningen med *-dt* har utan tvifvel tillkommit lika mycket på grund af den skiljaktiga betoningen i supinum och part. neutrum, som af logiskt-grammatiska ordskilnadsprinciper, hvilket emellertid våra nystafvande språkmän alldeles förbisett, liksom de saknat öra för det skiljaktiga uttalet.

De uppsvenska dialekterna, hvilka redan under Medeltiden börjat antaga l e v i s i vissa förut tonlösa slutstafvelser, togo

vid denna logiska differentiering af supin- och particip-formerna steget fullt ut och bildade äfven i de svaga verben af i-konjugationen supina af de starka verbens typ, så att äfven i dessa verb supinum åtskiljes från part. neutrum sålunda, att supinum får formerna: har *byggi'*, *ställi'*, *händi'*, *skilji'*, *köpi'*, *steki'*, part. neutr.: är *byggt*, *ställt*, *händt*, *skilt*, *köpt*, *stekt*, ja, man skiljer t. o. m. *har byggi'* från *är byggt* sålunda, att *ggt* i den senare formen blir *-kt*, *býkt*, med starkare ton, liksom i *hö'kt*, *lákt*, *sákt*, hvilka former voro vanliga redan i fornspråket.

Prof. Lundells påstående, att skilnaden mellan supinum och part. præt. neutrum är onaturlig, och att det bara är läsaren, som kan se den i den nuvarande stafningen, medan åhöraren alls ej märker den, får härigenom sin fonetiska och språkhistoriska belysning af de faktiska förhållandena i det äldre och nuvarande språket, han må sedan försöka att gifva dessa hvilken förklaring han gitter.

Då man säger och skrifver: »jag har *målat* mitt bord», men »jag har mitt bord *måladt*», motsvara uttal och beteckning i de olika fraserna hvarandra lika godt, som om jag i senare fallet skrifvit »*målatt*», men »*måladt*» angifver bättre bitrycket och ordets natur af osammansatt enkelt med tillagd böjningsändelse -t till stammen *målad*, hvarigenom den etymologiska samhörigheten med denna tillika klart framträder.

*

Den nuvarande beteckningen *-et* och *-adt* till skilnad från supinändelserna *-it* och *-at* är alltså ej någon helt och hållet ofonetisk konstruktion af grammatisk-logisk beskaffenhet, utan är verkligen djupt grundad i språkets fonetiska förhållanden både i uttalet af ljuden och accenten, och den kan svårligen bättre betecknas än på det öfliga sättet. I ett språk sådant som svenskan, hvilket under förflutna tider förlorat en högst väsentlig del af de orden åtskiljande characteristica i uttalet, är ordskilnaden i skrift af en mycket stor betydelse och af nästan omistligt gagn för skriftens

rätta uppfattning. Man behöfver blott erinra sig, att svenskan redan under Medeltiden förlorat de uddljudande *h-ljuden* (*h*lið, *h*not, *h*rafn, *h*rækia), alla sina *diftonger* och delvis skilnaden mellan *korta* och *långa*, *öppna* och *slutna vokaler* med ty åtföljande ändringar i ordens skrifning — hvarigenom stora mängder af *homonymer* uppstått och delvis måst såsom oanvändbara utstötas ur språket och ersättas med främmande ord af både absolut och relativt sämre brukbarhet — för att begripa den tvingande nödvändigheten att i ett sådant idiom i det yttersta bevara åtminstone de ortografiska differentieringar, hvilka ännu stödjas af uttal och betoning i större delar af språkets område, såsom i fråga om hv- och -dt obestridligen är fallet.

Under den tid af en hel mansålder, hvarunder författaren såsom tidningsredaktör hade att genomläsa tusentals manuskripter från personer af vidt skilda bildningsgrader, kunde han sällan iakttaga några afvikelser från skrifningen med -f och -fv eller hv-, oftare i fråga om -dt, där stafningen var rätt ojemn äfven hos högt bildade personer, utan att detta på minsta sätt inverkade på språkets behandling i öfrigt. Men en iakttagelse gjordes mycket ofta, nemligen att lika sällsynt som det var att finna supinformer skrifna med -dt eller -tt, lika ofta förekom stafningen med -tt för -dt i manuskripter af personer, som saknade grammatisk utbildning och endast föga sysselsatte sig med läsning; de brukade merendels efter tonvikten skrifva (det är) *betalatt*, *liqvideratt*, *sakt* och *gjortt* o. d.

Då det är en gammal pedagogisk erfarenhet, att inga rättskrifnings-regler kunna skapa ortografer af barn utan grammatiska och etymologiska begrepp, och att skriftens stafnings- och ord-former *aldrig* inhemtas af menniskor, som icke läsa språket någorlunda flitigt och uppmärksamt, följer häraf, att det vore gagnlöst att omskapa språkets ordnade ortografi för sådana personers räkning. De skola i alla fall skrifva språket »efter gehör» och *alltid* stafva ofullkomligt, vare sig skriften är inrättad fonetiskt efter deras egen munart eller uteslutande ortografiskt-etymologiskt såsom i de stora tyska, franska och engelska kulturspråken.

Vårt skriftspråk kan ej göras »fonetiskt», till språkbruk och ordförråd enahanda för alla, som måste använda det mellan Ystad och Haparanda. Detta af det enkla skälet, att alla dessa menniskor tala vidt skilda munarter, hvilka till uttal, former, ordförråd och språkbruk afvika från hvarandra och från bokspråket så ansenligt, att deras fonetiska återgifvande skulle blifva den brokigaste profkarta öfver alla möjliga språkljud, dialektord och böjningsformer. Men kan stafsättet ej afbilda alla dessa utan endast ett visst bestämdt, hos vissa högre klasser eller i vissa trakter brukligt talspråk, då blir ju detta språks fonetiska skrifning hvarken »demokratiskt» eller »socialt» till någon särdeles nytta för den stora massa, som talar på annat sätt och därför i alla fall måste tillegna sig högspråket såsom något nytt och främmande.

Annorlunda förhåller det sig med de ofonetiska eller mot språkets ljudlagar stridande beteckningarna i sjelfva högspråket. Där sådana till följd af okunnighet om språket och dess riktiga beteckning förekomma, böra de gifvetvis ändras till riktigare, så vida det kan ske utan allt för svåra ingrepp i språkets yttre skepnad, den läsandes vanor — som ju också kräfva undseende — och litteraturens häfd, som ju är ett grundvilkor för den nationella kulturens bestånd. Så t. ex. kunde Svenska Akademien i sin Ordlista 1889 utan någon större olägenhet återinföra den gamla fonetiska skrifningen af -kt i stället för det af Leopold 1801 (ej utan inflytande af den danska skriften) bestämda -gt i sådana ord som *dräkt*, *jakt*, *sikte*. Denna förändring påkallades ej blott af uttalet, då ju median g omöjligen kan uttalas i sådan förbindelse med tenuis t, och af den sanna etymologien, som upplyser att de med -gt feltecknade orden äro lågtyska låneord utan direkt samband med svenska ordstammar på slutande -g, såsom *draga*, *jaga* och *såg*; utan äfven af språkhäfden och förbindelsen med den äldre litteraturen, som i många hundra år visat de rätta ordbilderna *dräkt* och *makt* och icke de vrånga *drägt* och *magt*, hvilka Leopolds felaktiga etymologi påtvingade språket. Flera dylika dåliga stafningar

infördes samtidigt, hvilka ännu återstå att återföra till det äldre fonetiska skrifsättet.

Då nystafvarne åberopa denna gamla nyhet i stafsättet till stöd för den nya skolstafningen med -v, -vt och -vs för -f, -fv, -ft och -fs, visa de blott sin grundliga okunnighet i den svenska ljudläran. Ty införandet af den explosiva median v i dessa ljudlägen i stället för den fricativa median *б*, som skrifves med f och fv, och dess motsvarande fricativa tenuis *f* i ft och fs leder tvärt om till alldeles samma grofva ortografiskt-fonetiska fel, som fanns i det nu ur skriften åter aflägsnade -gt i *magt*, *drägt*. Det bevisar således, att den moderna svenska fonetiken vid våra akademier ännu befinner sig på Leopolds etymologiska stadium af anno 1801.

Man kan tryggt våga det påståendet, att den enda verkliga förbättring, som vårt stafsätt undergått sedan den tiden, är denna återgång till den gamla fonetiska skrifningen med -kt, medan däremot alla de andra nyheterna äro lika många misstag och fel mot den svenska ljudläran. Man behöfver ju blott erinra sig de tyvärr endast delvis misslyckade försöken af den skandinaviska stafningskongressen 1869 och dess sekreterare Hazelius att »förenkla» de båda ä-ljuden till ä, de båda å-ljuden till å, ck till det danska kk, det klusila s-ljudet i x (lax) till det spirantiska s (i lāks), och det rent befängda försöket att i »skandinaviskt» syfte totalt förderfva den svenska accent-beteckningen genom att afskaffa konsonant-geminationen i böjningsändelser — dessa hufvudlösa kakografiska reformer, hvilka en tid framåt fyllde våra stafbättrare med en sådan fonologisk hänförelse, att de blott mötte den djupt insiktsfulle ortografen och akademikern J. E. Rydqvists dräpande kritik af de skandinaviska reformerna med en störtflod af förtrytsamma protester, för att icke säga personliga förnärmelser. Under tiden gingo deras nya beteckningar -ks (x) och kk (ck) snart nog all världenes väg, medan den nyss införda danska konsonant-förenklingen tvärt om förbyttes till den öfver allt fonetiskt behof och måtta genomförda, ytterst besvärliga och för vår skrift vanprydliga dubbelskrifning, som genom prof. Tegnérs smak för »det

naturliga» i språket möter oss i Ordlistan såsom ett talande vitnesbörd om de s. k. fonetiska stafningsprincipernas snara förgänglighet och haltlösa beskaffenhet.

Vill man nu gälla för en äkta fonetiker, måste man pryda sin stil med de smakfulla rättstafnings-mönstren: linje, grenadjär, ingenjör, i jons (d. v. s. iåns), bärga (men berg), vom (våm), färm, fälb, gälbgjutare, räffla, gärs, gränsle, pjäs (pièce), sjätte, Väst-manland, färnbock, äga (men egen); kvartär, kvasi, kvestur (quæstur?); svälld, svälldt, ställd, ställdt, byggd, byggdt (men sant, tunt, bränt och numera äfven sunt, runt); skillnad, urskillning (men skild, skilsmessa), villkor, allmosa (men kungöra) — att icke nämna de tusentals främmande låneord, som genom sin nya »svenska» dräkt lyckats maskera sig till oigenkänlighet för den läsande publiken.

Hvad dubbelskrifningen i participformerna särskildt angår, hvilken är barbarisk, ofonetisk, i hög grad tröttsam för handen och stötande för ögat, är den i de flesta fall alldeles onödig och hade kunnat undvikas, om participerna i enlighet med sin natur betraktats såsom adjektiver och fått följa regeln om konsonantens förenkling i afledningsändelser, då accentens beteckning tillika blifvit fonetisk och tjenat att begreppsmessigt särskilja nominalformerna från supinet (fällt, fäld, fäldt). Men en sådan utväg har tydligen legat allt för nära för att kunna skönjas af språkreformatorer med vidsträcktare vyer. När desse lyckliggjorde språket med sina fyra konsonanter för två enkla ljud, pålade de icke blott konungens alla trogne undersåtar det dryga ortografiska dagsverket att ideligen teckna deras vanskapliga ordbilder och boktryckarne den ökade kostnaden för deras öfverföring i tryck, de demonstrerade på samma gång sin egen brist på smak och blick för språkets natur, liksom för fonetikens naturliga uppgift i den praktiska ortografien.

Bilaga N:r 1,

utvisande läppljudens skiljaktiga uppfattning och demonstrering af olika fonetiska författare i Sverige.

	1.				2.				3.				4.				5.			
	Prof. Sundevall 1856.				Prof. J. A. Lundell 1879.				Lyttkens & Wulff 1885.				Prof. A. Noreen 1907.				I denna skrift. 1909.			
	Labiales.				Labialer.				Läppljud.				Labio-				Labio-			
	Labiales		Semident.		Bi-		Denti-		Hel-		Half-		labiales		dentales		labiales		dentales	
	ton-lös.	to-nan-de.	ton-lös.	to-nan-de.	ton-lös.	to-nan-de.	ton-lös.	to-nan-de.	ton-lös.	to-nan-de.	ton-lös.	to-nan-de.	ton-lös.	to-nan-de.	ton-lös.	to-nan-de.	ton-lös.	to-nan-de.	ton-lös.	to-nan-de.
Explosivæ (intensivæ, clusiles).	*p*	—	—	—	*p*	—	—	—	*p*	—	—	—	*p*	—	—	—	*p-*	—	*-f-*	—
	—	*b*	—	—	—	*b*	—	—	*ḅ*	*b*	—	—	*ƀ*	*b*	—	—	*-ḅ*	*b-*	*-ṿ*	*v-*
Fricativæ (extensivæ, spirantes).	(*f*)	—	*f*	—	—	—	*f*	—	(*φ*)	—	*f*	—	—	—	*f*	—	*-f*	—	—	—
	—	—	—	*v*	—	(*6*)	—	*v*	—	(*β*)	—	*v*	—	(*6*)	—	*v*	—	*-6*	—	—
Semivocales	—	(*w*)	—	—	(*hv*)	(*w*)	—	—	(*ẉ*)	(*w*)	—	—	(*hv*)	(*w*)	—	—	(*hw-*)	*w-*	—	—
Nasales	—	*m*	—	—	*m*	*m*	—	—	*ṃ*	*m*	—	—	*m*	*m*	—	*m*	*-ṃ*	*m- -m*	—	—

Anmärkningar till Bilagan 1.

De inom (—) stående typerna utmärka språkljud, hvilka af de resp. författarne angifvas såsom befintliga i svenska **dialekter** och **främmande** språk, men icke i **högsvenska talspråket,** »riksspråket».

Af tabellen synes, att de fyra första tabellernas författare sammanstämmande uppgifva, att såväl de *labio-labiala spiranterna* (fricativa konsonantljuden) *f* och *6* som den *bilabiala halfvokalen w* icke finnas i högsvenskt talspråk.

Likaledes äro de eniga om, att de *labio-dentala f- och v-ljuden* skola uppfattas såsom *fricativa* (extensiva), medan de i sista tabellen hänföras till *explosiva* (intensiva).

w föreställer i de fyra första tabellerna *bilabialt v-ljud* med *velar modifikation* och *läpprundning*, i den 5:e tab. *bilabialt w* utan dessa modifikationer.

De *labio-labiala fricativorna f* och *6* äro jemte halfvokalen *w* i alla germanska språk de ursprungliga läppljuden, och de tillhöra fortfarande det svenska högspråket samt det stora flertalet af de svenska munarterna, särskildt i fricativa ställningar efter såväl lång som kort vokal. I starkt betonad ställning med föregående akut accent i stafvelsen utbytas de i högspråket mot de motsvarande *labio-dentala* ljuden *f* och *v*, hvilka i sådana ställningar i svenskan alltid äro *explosiva* (intensiva). *Halfvokalen w*, som i äldre språket anses hafva uttalats såsom engelskt *w*, förekommer numera i högsvenskan endast i ordens spets samt i ljudförbindelserna *dw-*, *tw-*, *sw-* och *kw* (*qu-*) såsom *bilabialt w-ljud* utan modifikationer och utbytes stundom vid ordets starka betoning mot semidentalt *v*, hvilket annars hufvudsakligen brukas i främmande ord.

Dessa obestridliga fonetiska och språkhistoriska **fakta** hafva äldre fonetiker på ett oförklarligt sätt förbisett, då de utan hänsyn till de länge kända förhållandena i det svenska språkets ljud- och beteckningssystem tagit för afgjordt, att våra labiala språkljud voro alldeles de samma som de **tyska** och alltså kunde på samma sätt som dessa beskrifvas, demonstreras och klassificeras i enlighet med den tyska fonetikens fonologiska schemata och termer. Detta i grunden ovetenskapliga tillvägagående utgör åtminstone den enda rimliga förklaringen till, att våra fonetiker så grundligt misstagit sig om de bilabiala språkljuden i svenskan, att de utan tvekan tillstyrkt våra skolmyndigheter att afskaffa den gamla förträffliga fonetiska beteckning af dessa

språkljud, som med säker blick för språkets natur anordnades af 1300-talets svenska ortografer.

Prof. CARL J. SUNDEVALL, som är banbrytare för den svenska ljudfysiologien, men behandlade ämnet rent fysiologiskt utan språkhistoriska förutsättningar eller studier, upptog visserligen i sin 1862 tryckta afhandling »*Om phonetiska bokstäfver*» såväl de bilabiala som de semidentala *f*, *f*, *v* (ej *β*) och *w*, utan tvifvel i anslutning till Lepsius' system, med anmärkning att den »starka» bilabialen *f* aldrig varit af andra omtalad. Sjelf hade han hört den i det indiska *Bengali-språket* men ansåg den tydligen ej tillhöra svenskan. Såsom mot *f* svarande »svagare» bilabial kände han icke heller vårt *β*-ljud utan ansåg, att det vore halfvokalen *w* (hvilken han kände dels från engelskan, dels från sitt skånska modersmål, där *β* dock finnes) som svarade mot *f*.

Prof. J. A. LUNDELL, som med ledning af Sundevalls fonetiska alfabet och ljudbeskrifningar 1879 hopfogade det s. k. Landsmålsalfabetet, upptog ej heller i detta det bilabiala *f*-ljudet, men hade från Nerike fått uppgift om *β*-ljudet i förbindelsen *-βn* (*jäβn*). Såsom »sammansatta» labio-velara ljud i dialekterna upptogos i hans alfabet *hv-* (d. v. s. *hw-*) och *w*. Att *f*, *β* och *w* (bilabiala) förekomma ymnigt i högsvenskan, var för hr L. alldeles okändt ännu 1905, då han utgaf en sista agitationsskrift mot f och fv.

Kanslirådet I. A. LYTTKENS och prof. F. A. WULFF, hvilka 1885 utgåfvo en utförlig »*Ljudlära*» för svenska språket, hvad språkljuden beträffar refererande till de föregående och innehållande en stor mängd, särskildt skånsk-halländska idiotismer, anföra i sina ljudtabeller de bilabiala spiranterna *f* och *β*, det förra såsom förekommande i *spanskan* (för *f*), det senare i *spanskan* (»*Cordoba*») och *danskan* (»Skibene»), i *halländskan* (»kvinna»), i *tyskan* (»Quelle») samt i *franskan* (»suite»), där förf. förvexlat *β* med vårt bilabiala *w*. I svenskan hafva de ej funnit dessa ljud. Dessa författare hafva skrifvit sin ljudlära utan några språkhistoriska undersökningar af de svenska ljuden, helt naturligt då den ene lär vara zoolog, den andre nyeuropeisk linguist.

Samma gäller på det hela om prof. A. NOREENS under utgifning varande stora ljudlära, som beträffande språkljuden sluter sig närmast till Lundells ljudschema, med åtskillig kritik af hrr Lyttkens & Wulffs beskrifningar och klassificeringar af språkljuden, hvilka i många fall sägas vara alldeles oriktiga, något som tyvärr äfven med lika rätt kan sägas om prof. Noreens. Hvad särskildt de bilabiala ljuden angår har prof. Noreen, liksom Lundell, alldeles förbigått *f* och högsvenskt *w* i sina redogörelser för de svenska språkljudens schemata, men såsom dialektiska anfört *β*, *w*, *hv* och såsom de enda i »riksspråket» förekommande labiodentalerna *f och v*, hvilka betraktats som

fricativa, »perspirerade» och »pertonerade». *б*-ljudet har prof. Noreen endast hört i Åsens by i Elfdalen. I ljudläran har prof. Noreen visserligen utförligt behandlat vissa språkljud, som han schematiserat och gifvit namnen Resonanter, Laterogingivala och Velofaukala med olika karakter. Men då dessa ljud endast äro *symfoniska ackordvarianter* i vissa ljudförbindelser, hvilka knappast kunna af örat uppfattas såsom skiljaktiga från de sjelfständiga ljuden och sakna praktisk betydelse såväl i språkhistorien som i fonologien och ortografien och därför förbigås af de fleste fonetiker, kunna de äfven här förbigås såsom icke berörande föreliggande ämne.

Af denna redogörelse synes, att våra tongifvande fonetiska auktoriteter nästan alldeles förbisett såväl befintligheten af de tonande och tonlösa *bilabiala spiranterna* samt *halfvokalen w* i högsvenskan, som dessa språkljuds stora vikt och betydelse för **språket** och **ortografien.** Att dessa författares och deras efterföljares i andra hand utlåtanden, enskildt eller för Kongl. Maj:t, till följd häraf måste blifva i hög grad haltlösa och vilseledande i frågor angående de labiala språkljudens rätta beteckning i svenska skriftspråket, torde ej kräfva någon ytterligare belysning. Att deras åsikter i ortografien ändock blifvit omfattade och i viss mon gällande är icke underligt, då de framträdt med anspråk på absolut giltighet och vetenskaplig auktoritet.

Anmärkningar till Bilagan 2.

Den här meddelade systematiska framställningen af svenska talspråkets allmännaste språkljud är ett första försök att fullständigt och öfverskådligt ordna dessa ljud efter deras ställning och uttal i förhållande till de germanska språkens allmänna och svenska språkets särskilda ljudlagar.

Den väsentligaste skilnaden mellan denna och förut framstälda ljudöfversikter är, att den visar den germanska ljudskridningens resultat och den därmed förbundna fricativ-bildningen sådan som denna, på grund af de i språket verkande fysiologiska krafterna, framträder på språkets hela ljudområde, således äfven på sibilanternas och vibranternas eller de s. liquidas ljudklasser, hvilka förut i detta afseende varit mindre bemärkta i den moderna fonologien.

Detta har varit nödvändigt för att ådagalägga, såväl att spiranterna fortfarande måste upptagas såsom befintliga vid en redovisning af de svenska språkljuden, som ock att de vid fricativbildningen verksamma språklagarna i högsvenska talspråket skarpt och tydligt ännu göra sig gällande både i liquidas uttal och i språkets symfoniska ljudförbindelser för öfrigt, hvilket af våra svenska fonologer ej blifvit iakttaget.

Vid rättstafningens fonetiska och praktiska anordning äro dessa förhållanden i språket af en så afgörande betydelse, att de ej kunna förbigås eller åsidosättas utan svåra misstag och menliga följder för språkets rätta häfd, vid stafsättets ändring utan hänsyn härtill. Synnerligen påtagligt har detta visat sig vid de ändringar i f- och v-ljudens skrifsätt, hvilka för skolornas del blifvit vidtagna på grund af det nådiga Cirkuläret den 7 april 1906, hvarigenom dessa språkljuds beteckning uti skriftspråket blifvit bestämd utan hänsyn till svenska språkets gällande ljudlagar samt med betänkliga förvexlingar och förblandningar af språkljudens skilda ljudlägen och bildningssätt.

Såsom af ljudtabellen N:o 2 och föregående historik öfver läppljuden i svenskan framgår, äro de *bilabiala* (lab.-labiala) ljuden de ursprungliga i vårt liksom i öfriga germanska tungomål. Deras ljudklass är alltså hufvudklassen, liksom den innehåller alla hithörande sjelfständiga språkljud med olika artikulationssätt: *mutæ* (intensivæ) *p* och *b*, *spirantes f* och *б*, *nasales m* och *m* samt *halfvokalen w*. Samtliga dessa språkljud tillhöra det svenska språket, högspråket såväl som munarterna, allenast med den inskränkning i ljudens häfd, att spiranterna i vissa klusila dialekter med starkt utpräglad *hufvudaccent* eller stark biton på ultima blifva mindre utpräglade och i dessa fall närma sig mediæ b och v, hvilket äfven var fallet i den gamla stockholmska folkdialekten.

Det är alltså de i skrift med -f och -fv- betecknade *f*- och *б*-ljuden (spiranterna) samt den i ordspetsen uttalade bilabiala halfvokalen *w*, betecknad med v, som äro att anse såsom de vanliga *f*-, *б*- och *v*-ljuden i svenskan, icke de af våra fonologer oriktigt såsom spiranter (fricativæ) framhållna labio-dentalerna (explosivæ) *f* och *v*.

I danskan öfvergick redan i den senare medeltiden det bilabiala *б*-ljudet till den labio-velara halfvokalen *w*, numera tecknad med *v*, hvilken äfven förekommer för *б* i vissa sydsvenska (daniserande) folkdialekter, i Skåne, Halland och södra delarne af Småland. Förmodligen är det vanan vid detta uttal i den egna dialekten samt det flitiga umgänget med våra grannar danskarne, som gjort de sydsvenske ortograferna Tullberg, Lyttkens, Lundell, Tegnér m. fl. till så ifriga förespråkare för den danska v-stafningens införande i det svenska skriftspråket, hvars fonetik de ej närmare studerat.

Labiodentalerna *f* och *v*, som i svenskan äro ensamma i sin klass — jemte det dialektiska klusila *v̇* i *kav̇fer*, *sav̇vete* m. fl. ord — äro i svenskan temligen sent invandrade främlingar, förmedlade af det starkt betonade uttalet i latinska, franska och plattyska **låneord**, hvarifrån detta uttal, understödt af en bristfällig ljudlära och skolundervisning, utbredt sig bland de högre klasserna såsom det »riktiga» och »vanliga» svenska v-ljudet, i synnerhet vid starkare betoning äfven af inhemska ord, någon gång till och med för det regel-

messiga uttalet af *w-* och *-б.* I fricativ-ställningen efter grav accent, ss. i *graf*, *af*, *arf*, *half*, *grafvar*, *gräfd*, *gräfs*, *öfver*, *afla* o. d. ord, förekommer dock v- nästan aldrig, i ljudförbindelserna *-fs* och *-ft* aldrig. Semidentalt *f* förekommer oftast före konsonant t. ex. i *frid*, *flod*, *fnas* och före klusiler t. ex. i *häfta*, *löfte*, samt i ordslutet efter stark accent t. ex. i *straff*, *ruff*, men äfven i dessa ställningar omvexlande med *f*. Det intensiva semidentala uttalet med *f* och *v* för *f* och *б* i munarterna tillhör, såsom förr är nämndt, vissa gränsdialekter med klusilt uttal samt stark (finsk) accent.

Det svenska språkets härlighet i **tal** och **sång** är i hög grad beroende på dess tonande spiranter *w*, *б*, *ð*, *g*, *r*, *ʏ*, *λ*, *l*, *n*, *ɴ*, *m* och *ŋ*, *ᵹ*, hvilka i klang och välljud hafva ungefär samma timbre som vokalerna. Om språkets uttal genom felaktig undervisning, oriktig beteckning eller slafvisk efterbildning af främmande språkljud förderfvas och bortfuskas, försvinner denna härlighet, och språket sjunker ned till ett idiom utan klang, omvexling och rena symfonier. Stafningsfrågan är därför ej allenast ortografisk och grammatisk, utan en fråga om bevarandet af det svenska språkets ljudfysiologiska karakter.

*

Då här ej är af nöden att bifoga en fullständig deskription öfver de i ljudschemat framstälda språkljuden och deras beteckningar, hvilka af den sakkunnige fonologen lätt fattas utan beskrifning, torde blott böra påpekas några detaljer, hvilka äro af ett visst intresse vid den påbörjade nystafningens bebådade utvidgning till andra ljud än de nu reformerade.

Denna utvidgning af programmet lär i första rummet gälla de s. k. *tje-*, *sje-* och *j-ljuden.* Hvad *tje-ljuden* vidkommer synas reformatorerna vara ense om, att de böra sammanföras eller »förenklas» till *ett* ljud och *ett* tecken, hvartill föreslagits *tj.* Af hosgående tabell synes att meningen vore, att det alveolara *c*, som med *t* ss. *affricata* i talspråket höres i *tj-* samt i klusila dialekter äfven för bakre *alveolart ç* och *dorsopalatalt ƙ* i *kär*, *kör*, *kif*, *ked*, skall ersätta **alla tre** uttalen i högsvenskan, som härigenom skulle komma att *sakna tecken för 2 skilda språkljud* af mycket olika karakter.

Detsamma skulle blifva förhållandet med högspråkets tre olika »*sje*»-*ljud* *ş* (i *fors*) *ʂ* (i *sjö*, *själ*) samt *sƙ* (i *skön*, *skäl*). Reformen förordas af »pedagogiska» skäl, troligen understödd af hrr Lyttkens & Wulffs uppfattning om det »högsvenska sje-ljudet», hvilket af dem beskrifves såsom det velara halländsk-skånska *sh-* i t. ex. *Sjönevad*, *Skedala.* Reformen når sin fulländning, då den jemvä tillämpas på *alla* europeiska sche-ljuds alla varianter i svenskan: *genant*, *chaussé*, *journal*, *sherry*, *mission*, *nation* o. s. v.

Vid »*j-ljudets*» reformerade nystafning utgår reformen från förutsättningen, att förbindelserna *dj-*, *gj-*, *hj-*, *lj-*, *nj-* numera ej kunna uttalas med mera än j, samt att j är det ljud, som höres i *arg*, *elg*, *följde*, *sörjde*, *gen*, *gärd*, *gör*, *gjord* o. s. v. Då alla våra fonetiker (efter tyskt mönster) förlägga »*j-ljudet*» till platsen för det palatala spirantiska *g*-ljudet, ställer sig reformen särdeles enkel. Man frågar sig blott, om de *halfvokaliska i-ljuden* och det *alveolara j-ljudet*, hvilka ju ej utan vidare kunna elimineras ur språket, sedermera skola reduceras till en del af »affrikatan» *tc-* (i *tjo-*).

Det högsvenska uttalet och »riksspråket».

Den vidfogade öfversikten af det högsvenska tungomålets språkljud hänvisar till en viss bestämd språkart, som bör närmare angifvas.

Innan ljudfysiologien tagit hand om språkforskningen skildes vanligen mellan tal- och skriftspråk sålunda, att det förra betecknade hvardagsspråkets munarter, det senare den af häfden stadgade formen för det allmänna litteraturspråket, som tillika ansågs vara mönster för det bildade talspråket.

När nystafningen skulle »fonetiskt» reformera skriftspråkets beteckningssystem och härtill ju erfordrades ett tal-språk som mönster, konstruerades ett nytt språkbegrepp, som kallades riksspråket. Hvad detta egentligen var blef ej lätt att bestämma, och definitionerna på detta teoretiska idiom äro nästan lika många som de fonetiska skribenterna, hvilka blott voro eniga i ett: att skriftspråket ej kan vara mönster för talet.

Prof. LUNDELL betecknar riksspråk såsom det, hvilket »i allmänhet» talas af bildade svenskar, men han söker hjelpa upp den vida definitionen med tillägget, att det är det språk, som af de bildade brukas i tal och skrift och som därjemte inrymmer alla de »lokala skiftningarna». Slutligen indelar herr L. sitt riksspråk i läs- och talspråk, och säger att det förra skall vara rättesnöre för skriften. På denna klara circulus in definiendo har herr L. byggt sina stafningsprinciper och reformer.

Prof. NOREEN har egnat mycken språkfilosofisk möda åt utredningen af detta vidfamnande begrepp, men formulerar slutligen resultatet däraf sålunda, att riksspråket är det språk, som eftersträfvas af alla, men som blott ett mindretal lyckas tillegna sig — en definition, som har den stora fördelen att icke kunna disputeras.

De pedagogiske ljudlärarne hrr LYTTKENS och WULFF beteckna såsom riksspråk det, som talas och »fasthålles» af bildade svenskar

»med en viss hyfsning i sitt tal». Förf:s ljudlära motsvarar eget nog ej alltid denna fordran, ehuru den försett riksspråket med en mängd arter af olika slags »tal» och »stil», från »det mest högtidliga» till det mest »vårdslösa». Det definieras närmare sålunda, att detta talspråk dels är ett muntligt återgifvande af det mest vårdade bokspråket, dels ett verkligt samtalsspråk, ledigt umgängesspråk eller förtrolig brefstil.

Dessa filosofiska definitioner med oafbruten contradictio in adjecto hafva anförts för att visa våra språkmäns förmåga att logiskt utreda sin vetenskaps objekter och i någon mon förklara, under hvilka förutsättningar deras ingripande i vårt gamla välordnade skriftspråk egt rum; resultatet måste ju svara mot ansträngningen, såsom skolstafningen ock visat.

Våra ljudlärare hafva ratat den enda rationella grunden för fonetiska experimenter, den språkhistoriska undersökningen, och alldeles förbisett att språket är ett konkret begrepp. Alla nationer, som lyckats utbilda ett samfäldt kulturspråk, hafva ernått det som ett sjelffallet resultat af historisk-politiska, geografiska och litterära sakförhållanden, så i Tyskland, Frankrike, England, Italien som i alla andra länder. Allestädes har en viss munart, som under vissa betingelser blef central i språkområdet, blifvit erkändt organ för den nationella kulturen och efter hand utbildats till skriftspråk.

Äfven i Sverige har en sådan munart på samma betingelser höjt sig till den nationella enhetens organ. Då den svenska samhällsmakten under skriftspråkets daningstider befann sig i det centrum, som bildas af de båda Öst- och Vestgöta- samt Mälarelandskapen, utbildades det medelsvenska tal- och skriftspråk, som begagnades af folket i dessa landsdelar och återgifves i Medeltidens handskrifter. Detta hade redan egt rum då den stora språkförödelsen i slutet af 1300-talet inbröt, och »riksspråket» i Sverige är till följd häraf såväl ett geografiskt och historiskt som ett litterärt och fonetiskt begrepp.

Från och med Reformationen, efter Sveriges frigörelse från det utländska herradömet, och med de nya Bibel-verkens framträdande på den medelsvenska munart, som talas i Södermanland och Nerike, blef denna språkform den afgjordt ledande i både tal och skrift hos de bildade samhällsklasserna i hela landet. Sedan dess kan man med full rätt tala om ett »riksspråk», nämligen detta högsvenska talspråk, och med säkerhet bedöma såväl dess fonetik som dess behöriga återgifvande i vårdadt tal och svensk skrift. Härvid kan uttalet i afvikande munarter ej tagas i betraktande annat än som — afvikelser.

Det i vidfogade tabell afsedda uttal är alltså det, som tillhör de medelsvenska provinserna, där detta idiom haft sin historiska uppkomst och fortfarande begagnas. Till betoning och språkljud är högsvenskan alltså äfven en fonetisk enhet, med blott oväsentliga

skilnader i de särskilda bygderna, hvartill t. ex. kan räknas, att de båda Göta-landskapen såsom explosiva använda ett främre palatalt r-ljud i stället för Svea-landskapens dentala och alveolara.

I tabellen äro alla rena dialektljud uteslutna, däribland de s. k. »supradentala», som blott förekomma i munarter med en viss benägenhet för starkare accent än den i svenskan rådande gravis, samt de s. k. »apiko-kakuminalerna», hvilka blott förekomma i vissa skogsbygder i landets norra delar. Däremot hafva de i högsvenska talspråket regelbundet förekommande prædorso-alveolara språkljuden, hvilka våra ljudläror ej ens omförmäla, blifvit införda på den plats de intaga i språkets ljudsystem. Hit höra — utom de klangrika vibranta fricativorna till r, l och n — äfven de allmänt kända j-, tje- och sje-ljuden, hvilka merendels felaktigt beskrifvas och placeras i redogörelser för de svenska språkljuden.

Hvad särskildt de bilabiala *f*-, *б*-, och *w*-ljuden angår, som våra fonetiker icke känna till, tillhöra de språket i hela dess omfattning, äfven de södra och vestra delarne af riket, de s. k. nya provinserna, och troligen äfven Norrland. Endast i en del dialekter vid Bottenhafvet, hvilka i likhet med finsk-svenskan antagit ett för högsvenskan främmande accent-system, torde de vara mindre brukliga, i hvilken utsträckning är dock ännu ej med visshet kändt.

Den väsentliga grunden till det svenska uttalet är — såsom förut erinrats — den i språket rådande grava accenten, som är enastående, och af främlingar ej kan läras. Högsvenskan har i regeln lågt betonade hufvud- eller stam-stafvelser, såväl hvad tryck- som tonalitets-accenten vidkommer samt oberoende af qvantiteten (tidsmåttet), under det alla andra språk här begagna akut. Man jemföre med svenskans betoning t. ex. den finländska eller tyska. Den i våra ljudläror vanligen omtalade »akuten» i enstafviga ord t. ex. i *bur*, *natt* är något helt annat. När ändelse tillkommer: *búr-ĕn*, *nátt-ĕn*, förefaller stamstafvelsens ton högre i jemförelse med den obetonade slutstafvelsen, men är den samma som i *bùré-n*, *màttá-n*, där tonen blott är relativt lägre i förhållande till den med bitryck och biton (levis) försedda slutstafvelsen.

Bitonerna gifva svenskan dess sjungande melodi, den låga hufvudaccenten framkallar de mjuka fricativ-ljuden, hvilka med sin ton förläna språket dess ojemförliga klangrikedom och öronfägnad. Lågtonen är genomgående i de enkla fonemen (orden), från deras början till slutet, och till följd häraf blifva de explosiva konsonanterna i ordspetsen vida svagare betonade än i andra språk. Därigenom få de explosiva mutæ i den ställningen hart när natur af aspiratæ, hvilket blir än märkligare när de stå allena i ordets slut, ss. i *rop*, *lopp*, *lat*, *lott*, *rak*, *rock* — *labb*, *kladd*, *tagg* (enkelt b blir i svenska ord alltid *б*, skrifvet med *f*).

Språkhistorien gifver vid handen, att de forntyska språken haft samma accent med däraf följande tonande uttal, hvaraf numera blott återstå några enstaka spillror. Skall det gå så i svenskan? Att svaret härpå är i icke ringa grad beroende på ortografien, inses och erkännes af de verkliga språkmännen i alla länder.

Slutord

(efter handlingarnas inlemnande).

Till denna lilla redogörelse för »språkmännens» summariska förfarande med vår mästerligt ordnade ortografi bör endast i den vetenskapliga sanningens namn öppet sägas och såsom ovedersägligt factum framhållas, att dessa våra språkförmyndare i skolkatedern, hvilka tillegnat sig den hedervärda benämningen sakkunnige, tvärt om visat sig beklagligt okunniga, ej blott om svenska tungomålets vanliga språkljud ock verkliga uttal, utan ock om de fysiologiska grunderna för detta.

Denna uppenbara lärdomsbrist röjer sig ej blott i den puerilt ovetenskapliga metod de användt, när språkljuden blifvit »fonetiskt» demonstrerade på grund af bokstafs-namnen i rättstafningsböcker för analfabeter. De hafva tyvärr äfven visat, att de äro främmande för den moderna språkvetenskapens kända resultater, såväl på fonetikens som på den jemförande språkvetenskapens områden.

Här ofvan torde blifvit tillfyllest ådagalagdt, att påståendena i de 36 språkmännens pamflett mot revisionen, att hr Fridtjuv Bergs stafnings-cirkulär »avlyst vissa ljudstridiga beteckningssätt» och »utvecklat skriften i ljudenlig riktning», antingen måste betraktas som medvetna osanningar, eller ock som synnerligt stor »brist på grundligare insikter i språkförhållandena».

Pröfningen af »sakskälen» har gifvit vid handen, att dessa på den sidan äro lika obefintliga som de »sakkunnige», hvilka dock lära »ägnat mångåriga studier åt språkvetenskap». Har folkskolläraren hr Berg fallit ett oskyldigt offer för dessa fonetikers blinda fanatism och oskicklighet i yrket, ligger han visserligen ogild. Men det vore dock orätt att endast till honom adressera den här ovanligt lämpliga klassiska fackmanna-regeln:

ne sutor supra crepidam.

Bilaga N:r 2,

utvisande högsvenska talspråkets konsonantiska ljudsystem ljudfysiologiskt framställdt.

Organa activa	Labio-				Labio-		Prædorso-				Apico-		Prædorso-				Medio-dorso-				Post-dorso-	
Organa passiva	Labiales				Dentales		Dentales				Alveolares		Alveolares (præpalatales)				Palatales				Velares	
Modificationes in situ	Exteriores		Interiores		Exter.	Inter.	Exteriores		Interiores		Exter.	Inter.	Exteriores		Interiores		Exteriores		Interiores		——	
Modificationes in usu	clus.	adsp.	clus.	ton.	clus. & adsp.	clus. & ton.	clus.	adsp.	clus.	ton.	clus. & adsp.	ton.	clus.	adsp.	clus.	ton.	clus.	adsp.	clus.	ton.	adsp.	ton.
Stabiles, Mutæ momentanæ, Intensivæ (explosivæ): Tenues	-p̣	-p-	—	—	-f-	—	-ṭ	-t-	—	—	—	—	-ṭ	-t-	—	—	-ḳ	-k-	—	—	—	—
Stabiles, Mutæ momentanæ, Intensivæ (explosivæ): Mediæ	—	—	-ḅ	-b-	—	-v-	—	—	-ḍ	-d-	—	—	—	—	-ḍ	-d-	—	—	-ġ	-g-	—	—
Stabiles, Spirantes semi-continuæ, Extensivæ (fricativæ): Tenues	—	-f-	—	—	—	—	—	-þ	—	—	—	—	—	-ϑ	—	—	nova {	ȷ	—	—	h-	—
Stabiles, Spirantes semi-continuæ, Extensivæ (fricativæ): Mediæ	—	—	—	-б	—	—	—	—	—	-ð	—	—	—	—	—	-δ	—	—	—	-g	—	—
Stabiles, Spirantes semi-continuæ, Extensivæ (fricativæ): Tenues (novæ)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	c-	—	—	ç-	—	—	—	—	—	—	—	—
Stabiles, Spirantes semi-continuæ, Extensivæ (fricativæ): Mediæ (novæ)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	ȷ̣	ȷ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Liquidæ, Sibilantes continuæ, Intensivæ. Tenues	—	—	—	—	—	—	-z	-s-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Liquidæ, Sibilantes continuæ, Extensivæ (fricativæ): Tenues	—	—	—	—	—	—	—	-ş-	—	novæ {	ş-	—	—	ş-	—	—	—	sȷ-	—	—	(sh-)	—
Liquidæ, Sibilantes continuæ, Extensivæ (fricativæ): Mediæ (vibrant.)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	(-ş̌)	—	(-ş̌)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Liquidæ, Vibrantes continuæ, Intensivæ (duræ) (explosivæ): Mediæ dorsales	—	—	—	—	—	—	—	—	-ṛ	-r-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	(-r-)	—	(ʀ-)
Liquidæ, Vibrantes continuæ, Intensivæ (duræ) (explosivæ): laterales	—	—	—	—	—	—	—	—	-ḷ	-l-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Liquidæ, Vibrantes continuæ, Intensivæ (duræ) (explosivæ): » nasales	—	—	-ṃ	-m-	(-ẉ)	—	—	—	-ṇ	-n-	—	—	—	—	—	—	—	—	(-ŋ̇)	-ŋ	—	—
Liquidæ, Vibrantes continuæ, Extensivæ (lenes) (fricativæ): Mediæ dorsales	—	—	—	—	novæ		—	—	—	—	—	-r	—	—	—	-r	—	—	—	(-r)	—	(-ʀ)
Liquidæ, Vibrantes continuæ, Extensivæ (lenes) (fricativæ): laterales	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	-l	—	—	—	-l	—	—	—	—	—	—
Liquidæ, Vibrantes continuæ, Extensivæ (lenes) (fricativæ): » nasales	—	—	—	-m	—	—	—	—	—	—	—	-n	—	—	—	-n	—	—	—	-ŋ, ŋ	—	—
Semivocales	—	(hw-)	—	w-	—	—	—	—	—	—	—	-i-	—	—	—	-i-	—	—	—	—	—	—

Anm. De inom ( ) stående typerna utmärka dialektiska språkljud med större utbredning bland de högre klasserna. De understrukna typerna angifva afvikelser från de af föregående författare bestämda ljudlägen eller artikulationssätt för de resp. språkljuden i svenska talspråket. De ur Landsmåls-alfabetet här lånade typer utmärka ej de däri afsedda språkljud, utan hänföra sig till de i denna tabell angifna ljudlägen och bildningssätt. I brist af lämpliga typer återgifvas de bakre sche-ljuden med *sȷ-* och *sh-*. — Förkortningar: Clus. = clusiles. Adsp. = adspiratæ. Ton. = tonantes.

Bilaga N:o 3,

innehållande den af förf. till Konungen ingifna skrifvelse med anhållan om stafningscirkulärets revision, på grund af de i denna afhandling framstälda fonetiska anmärkningar, var af följande lydelse:

TILL KONUNGEN.

Såsom deltagare i den till Eders K. M:t den 29 maj sistlidne år underdånigst ingifna petition, af omkring 42,000 personer underskrifven, med ansökan att Eders K. M:t måtte nådigst förordna om förnyad granskning och revision af kongl. cirkuläret den 7 april 1906 om gemensam norm för undervisning i svensk rättskrifning vid åtskilliga läroanstalter, får jag härmed i djupaste underdånighet, med bifogande af Fonetiska anmärkningar om beteckningarna -f, -fv-, hv- och -dt i svenskan, hos Eders K. M:t till ytterligare stöd för den begärda revisionen åberopa de språkhistoriska, ljudfysiologiska och ortografiska sakförhållanden, hvilka i denna bilaga blifvit sammanfattade rörande de i det kongl. cirkuläret omförmälda och i skolorna numera införda nya stafningsformerna. På grund häraf vågar jag i underdånighet anhålla, det täcktes Eders K. M:t vid ärendets pröfning i nåder föreskrifva, att den i förenämnda bilaga verkstälda språkvetenskapliga utredning af de ifrågavarande språk- och stafningsformerna må underställas i ämnet sakkunnige och i frågan opartiske fackmän, på sätt de i den underdåniga petitionen deltagande afsett med sin ansökning om granskning och revision af 1906 års cirkulär om rättskrifningen i de allmänna läroanstalterna.

Innan detta cirkulär utfärdades, hafva visserligen de ändringar i språkets ortografi i skolorna, hvilka vissa lärareföreningar och sällskap i petitioner till K. M:t föreslagit att införas *till valfritt bruk* jemte de i k. cirkuläret den 16 november 1889 föreskrifna rättstafningsformer, blifvit af öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk understälda pröfning af tre såsom sakkunnige tillkallade personer, nämligen rektorn E. Schwartz, lektorn E. Brate och professorn A. Noreen, hvilka jemväl i särskilda utlåtanden häröfver sig yttrat. Såsom af deras olika yttranden framgår, hafva dock desse sakkunnige hvarken verkställt någon språkhistorisk eller i egentlig mening ljudfysiologisk undersökning och utredning af de ifrågakomna språkljuden och dessas beteckning i skrift, och ej heller anfört några vetenskapliga grunder och skäl, vare sig för de föreslagna stafningsändringarnas nödvändighet eller för de nya stafningsformernas ortografiska riktighet och företräden framför de äldre formerna i fonetiskt och pedagogiskt afseende.

Särskildt gäller detta om den i cirkuläret föreskrifna ändring af den häfdvunna stafningen *hv-* till *v-*, hvilken icke heller blifvit af de nämnda läraresällskapen föreslagen eller ens omnämnd men likväl af de sakkunnige blifvit förordad på enskild framställning härom af professor Noreen, utan någon annan vetenskaplig motivering än att den borde vidtagas, då »de oriktiga beteckningarna» f och fv för v-ljud utmönstras ur vår skolortografi. Prof. Noreen ansåg nämligen denna stafning vara »en återstående anomali», som borde försvinna. Att dessa omotiverade yttranden icke kunna vara tillräcklig anledning till en så kännbar förändring af det svenska skriftspråket, torde ej tarfva någon särskild utredning.

Ehuru de sakkunnige först efter åtskilliga jemkningar mellan skiljaktiga meningar och förslag om den föreslagna skolstafningens detaljer och regler förmådde utarbeta gemensamma former för dessa, voro de dock därom eniga, att skrifningen med f måste bibehållas oförändrad i de böjnings- och aflednings-ändelser, där f-ljudet alltid måste uttalas, äfven om det i skriften utbyttes mot ett v, som ej kan uttalas, i ljudförbindelserna *-ft* och *-fs*, i ord sådana som *haft*, *groft*, *djerft*, till *lifs*, *hafs*, *rifs* med flera. Icke dess mindre blef deras enhälliga mening om bevarandet af denna ljudenliga stafning i skriften alldeles åsidosatt vid cirkulärets utfärdande, hvarigenom skolornas rättstafning i detta fall anordnades till en obestridlig kakografisk anomali, äfven i detta fall utan anledning af de hos Eders K. M:t framställda önskningarna från läraresällskapen.

Af detta förhållande framgår otvetydigt, att de i ämnet hörde sakkunnige vid affattandet af det k. cirkulärets bestämmelser om stafningen i skolorna icke tillerkändes en sådan vetenskaplig auktoritet, att en förändrad rättskrifning af svenska språket borde därpå byggas. Då de bestämda nya stafningsformerna tillika påbjödos *obligatoriskt* ock icke till valfritt bruk, såsom läraresällskapen hos Eders K. M:t i underdånighet föreslagit, torde det vara uppenbart, att det k. cirkulärets anordningar af skolstafningen i dessa stycken hvarken äro grundade på de hörde sakkunniges utlåtanden eller på läraresällskapens uppfattning om reformernas pedagogiska ändamålsenlighet, hvarom för öfrigt vidt skilda meningar ännu äro ibland lärarne rådande. Då de från båda dessa kretsar uttalade meningar således voro afvikande från de i cirkuläret bestämda anordningarna för rättstafningen i skolorna, måste det anses i hög grad beklagligt, att grunderna för dessa bestämmelser hvarken blifvit vetenskapligt eller pedagogiskt pröfvade samt icke heller offentligen framstälda, innan de nya stafningsformerna slutligen blefvo förordnade.

Vid sådant förhållande lärer ej kunna bestridas, att den af 42,000 medborgare i underdånighet begärda revisionen af cirkulärets bestämmelser eger tillräcklig grund i här omförmälda omständigheter, helst

då här tillkommer att en förnyad granskning i än högre mon ovilkorligen påkallas af de ljudfysiologiska och grammatiska förhållanden i svenska språket, hvilka i vidfogade anmärkningar blifvit uppvisade men alldeles förbisedda, såväl af de i ärendet hörde sakkunnige som ock vid formuleringen af de i cirkuläret förordnade stafningsformer för skolorna.

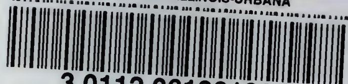
Då dessa ej stödjas af andra än s. k. pedagogiska grunder, hvilka allenast afse lättnader i stafningsreglernas inlärande, men i öfrigt måste anses helt och hållet främmande för skriftspråkets vetenskapligt ordnade ortografi, vågar jag i underdånighet hos Eders K. M:t anhålla om nådigt medgifvande att jemväl om dessa sidor af den viktiga frågan sedermera få afgifva enskildt skriftligt yttrande.

Follökna den 20 maj 1909.

Underdånigst

Oscar Norén,

godsegare, f. d. redaktör.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 061931884

Pris 1 kr. 25 öre.